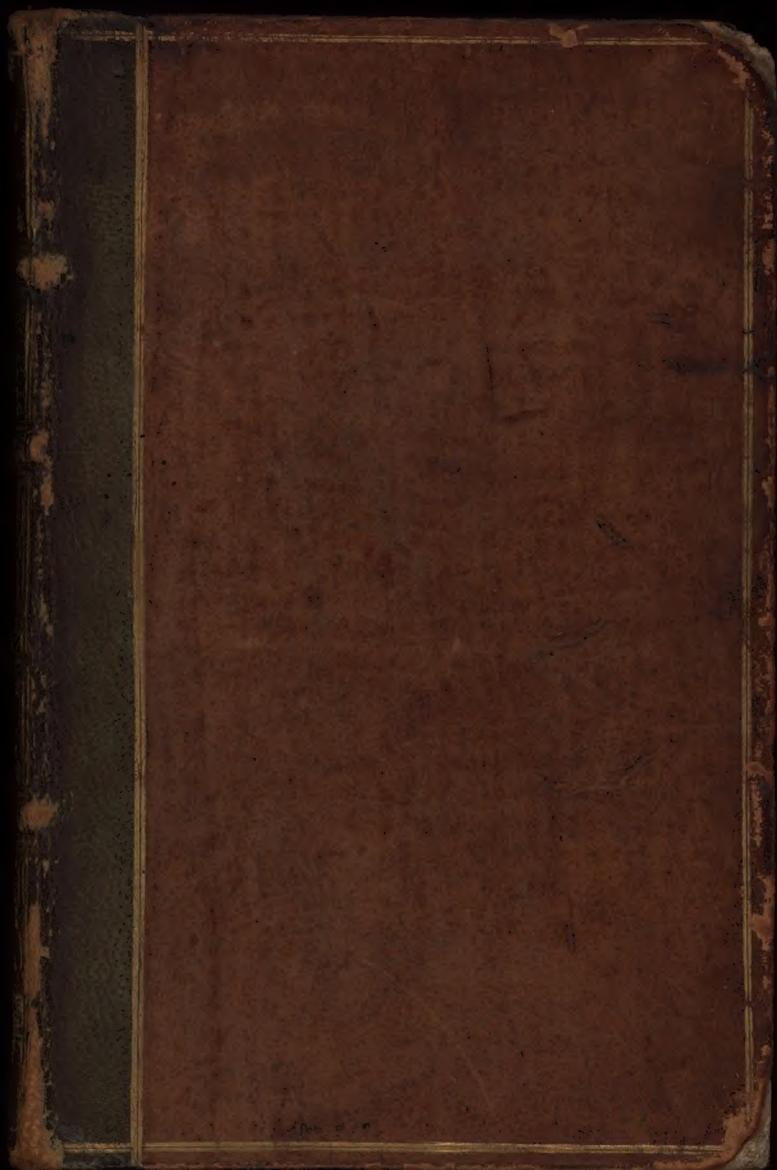
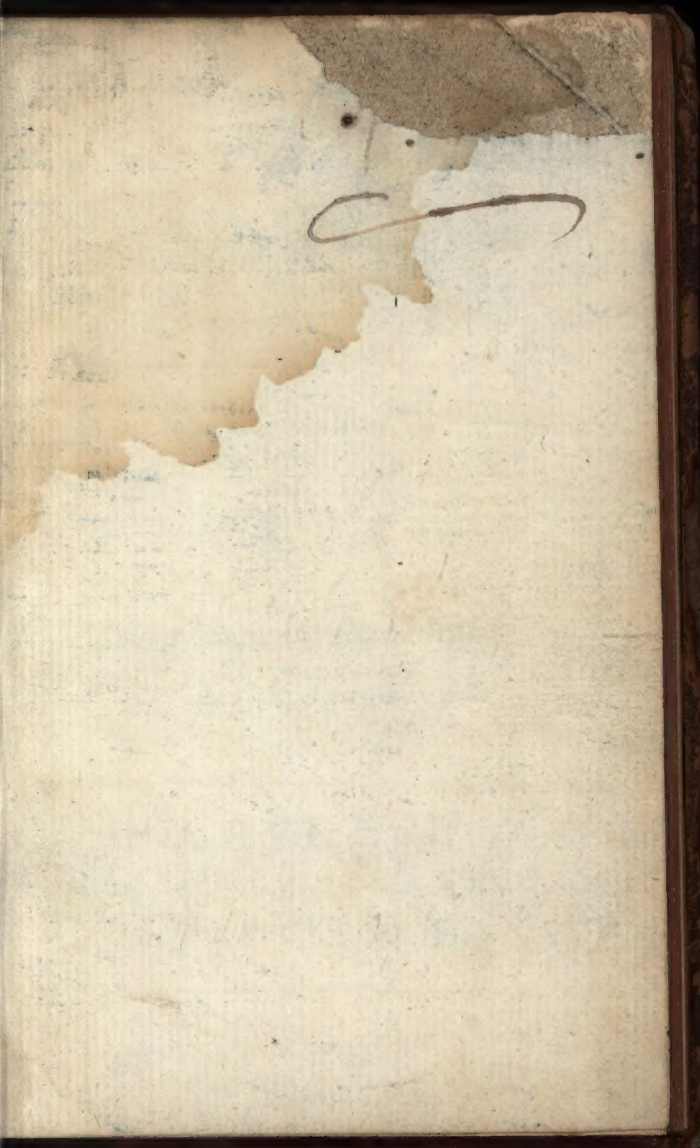

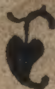
Theodore
Besterman

P. S.

6

DE PICTVRA PRAESTANTISSIMA, ET NVNQVAM ſatis laudata arte libri tres abſolutiſſimi, Leonis Baptiſtæ de Albertis uiri in omni ſcientiarum genere, & præcipue mathematicarum diſciplinarum doctiſſimi.

Iam primum in lucem editi.

BASILEAE
ANNO M. D. XL. MENSE
AVGVSTO.

LEONIS BAPTISTAE DE ALBERTIS, LIB. PRIMVS, RVDIMENTA.

E PICTVRA his breuissimis commentarijs conscripturi, quò clarior nostra sit oratio, à Mathematicis ea primum, quæ ad rem pertinere uidebuntur accipiemus. Quibus quidē cognitis, quoad ingenium suppeditabit, picturam ab ipsis naturæ principijs exponemus. Sed in omni nostra oratione spectari illud uehementer peto, nō me ut Mathematicum, sed ueluti pictorē hisce de rebus loqui. Illi enim solo ingenio omni seiuncta materia, species & formas rerū metiuntur. Nos uerò, quod sub aspectu rem esse positā uolumus, pinguiore idcirco, ut aiunt, Minerua scribendo utemur. Ac recte quidem esse nobiscum actum arbitramur, si quoquo pacto in hac planè difficili et à nemine, quod uiderim, alio tradita

literis materia, nos legentes pictores intellexerint. Peto igitur nostra non ut puro à Mathematico, sed ueluti à pictore tantũ scripta interpretentur.
Punctum. Itaq; principio nouisse oportet, Punctum esse signum, ut ita loquar, quod
Signum. minimè in partes queat diuidi. Signũ hoc loco appello, quicquid in superficie ita insit, ut possit oculo conspici: quæ uerò intuitum non recipiunt, ea nemo ad pictorẽ nihil pertinere negat. Nam ea solum imitari studet pictor, quæ sub luce uideantur. Puncta quidem, si continenter in ordine iungantur, lineã extendent. Eritq; apud nos linea signum, cuius longitudo sané in partes diuidi possit: Sed erit usq; adeô latitudine tenuissima, ut nusquàm findi quæat.
Linea. Linearum alia recta, alia flexa. Recta linea est signum à puncto ad punctum directe in longum protensum. Flexa est quæ à puncto ad punctum non recto gressu, sed facto sinu fluxerit. Lineę plures quasi fila in tela, si adacta cohæreant, superficiem

ficiem ducẽt. Eſt nanq; ſuperficies extrema corporis pars, quæ non pro- *Superficies* funditate aliqua, ſed latitudine tantum longitudineq́;, atq; perinde ſuis qualitatibus cognoſcatur. Qualita- *Qualitas.* tum aliæ ita ſuperficiei inhærent, ut niſi prorſus alterata ſuperficie minime ſe moueri, aut ſeiungi queant.

Aliâs uerò qualitates huiuſmodi ſunt, ut eadẽ facie ſuperficiei manente, ita ſub aſpectu tamen iaceant, ut ſuperficies uiſentibus alterata eſſe uideatur. Perpetuæ autem ſuperficierum qualitates geminæ ſunt. Vna quidem quæ per extremum illum ambitum, quo ſuperficies clauditur, noteſcat, quem quidem ambitum nonnulli ori zontem nuncupant. Nos ſi liceat, la- *Orizon.* tino uocabulo ſimilitudine quadam *Ora.* appellemus oram: aut, dum ita li- *Fimbria.* beat, fimbriam. Eritq; & ipſa fimbria aut unica linea, aut pluribus lineis perfinita. Vnica, ut circulari, pluribus aut altera flexa, altera recta, aut etiam quæ pluribus rectis flexiſue

lineis ambiatur. Circularis quidem linea est, Ipsa ora quæ totam circuli
Circulus. aream complectitur & continet. Circulus uerò est forma superficiei, quã linea, ueluti corona, obambit. Quod si in medio aderit punctum, omnes radij ab hoc ipso puncto directè ad coronam ducti, longitudine inter se æquales sunt. Idem uerò punctum, centrum circuli dicitur. Linea recta, quæ
Linea recta. bis coronã circuli secuerit, perq; centrum rectabit, diameter circuli, apud Mathematicos uocatur. Nos hanc ip
Centrica. sam nominemus centricam, sitq; hoc, apud nos, loco ab ipsis Mathematicis persuasum, quod aiunt, Limbum secantem lineam nullam æquos angulos à corona circuli signare, nisi quæ recta ipsum centrum attingat. Sed ad supficies redeamus. Ex his enim quæ recensui facilè intelligi potest, ut tractu fimbriæ immutato, ipsa superficies & faciem & nomen quoq; pristinum perdat, atq; quæ triangulus fortasse dicebatur, nunc tetrangulus,

aut plurium deinceps angulorũ nuncupabitur. Dicetur quidem fimbria mutata, si linea aut anguli non modo plures, sed obtusiores, longioresue, uel acutiores, breuioresue, quoquo pacto fiant. Is locus admonet, ut de angulis non nihil recenseamus. Est enim angulus extremitas superficiei à duabus lineis se inuicem secantibus confectus. Angulorum tria sunt genera: rectum, obtusum atq; acutum. Angulus rectus unus est ex quatuor angulis, qui à duabus rectis lineis sese mutuo secantibus, ita conscribitur, ut cuiuis reliquorum trium sit æqualis, hinc est, quod aiunt omnes recti anguli inter se sunt æquales. Obtusus angulus est, qui recto maior est. Acutus is est, qui recto minor est. Iterum ad superficiem redeamus. Docuimus quo pacto una per fimbriam qualitas superficiei inhæreat. Sequitur, ut altera superficierum qualitas referatur, quæ est, ut ita loquar, tanquàm cutis per totum superficiei dorsum,

Angulus.

Angulorũ tria genera

diſtenta. Ea in tres diuiſa eſt. Nam alia uniformis & plana: alia tuberoſa, & ſphærica: alia incurua, & concaua dicitur. Quarto loco his addendæ ſunt ſuperficies, quæ ex prædictis compoſitæ ſunt. De his poſtea, nunc de primis. Plana ſuperficies ea eſt, quam in quauis parte ſui recta ſuperducta regula æquè cõtingat, huic per ſimilis erit ſupfici es puriſſimę et quieſcentis aquæ. Sphærica ſuperficies dorſum ſphęrę imitatur. Sphærã diffiniunt corpus rotundũ, in omnes partes uolubile, cuius in medio punctum ineſt, á quo extremæ omnes illius corporis partes, æquè diſtant. Concaua ſupficies ea eſt, quę interitus extremũ ſub ultima, ut ſic dixerim, cute ſphæræ ſubiacet, uti ſunt in teſtis ouorũ intimæ ſuperficies. Cõpoſita uerò ſuperficies ea eſt, quæ una dimenſione planitiẽ, altera aut concauã, aut ſphæricã ſuperficiem imitetur, quales ſunt interiores fiſtularũ, & exteriores columnarũ pyramidúmue ſuperficies. Itaq; & am

Sphæra.

Concaua.

Compoſita

& ambitu & dorſo inhęrẽtes qualitates, cognomẽta ſuperficiebus, ut diximus, impoſuerũt. At uerò qualitates quæ non alterata ſuperficie, nõ tamen ſemper eundẽ aſpectũ de ſe exhibent, duæ item ſunt. Nam aut loco aut luminibus mutatis, uariatæ, intuẽtibus uidentur. De loco prius dicendũ, poſtea de luminibus. Ac perſcrutandũ quidem eſt, quonam pacto mutato loco, ipſæ ſuperficiei inhęrentes qualitates, immutatę eſſe uideantur. Equidẽ hęc ad uim oculorum ſpectant. Nam interuallo ſitú ue mutato aut minores aut maiores, aut omnino nõ eiuſdem, quàm hactenus fuerant, fimbriæ, aut item colore auctæ uel fraudatæ ſuperficies appareant neceſſe eſt. Quas res omnes intuitu metimur. Id quidem, qua ratione fiat, perſcrutemur. Exordiamurq́ à Philoſophorum ſentẽtia, qui metiri ſuperficies affirmant radijs quibuſdam quaſi uiſendi miniſtris, q̃s idcirco uiſiuos nuncupant, quod per eos rerũ ſimulachra ſenſui imprimantur.

tur. Nam ipsi ijdem radij inter oculũ atq; uisam superficiem, inienti suapte ui, ac mira quadam subtilitate pernicissimè congruũt. Aëra, corporaq; huiusmodi rara & luce peruia penetrantes, quoad aliquod densum & non penitus opacum offendant, quo in loco cuspide ferientes, euestigio hæreant. Verũ non minima fuit, apud priscos disceptatio, à superficie, an ab oculo ipsi radij erumpant. Quæ disceptatio sanè difficilis, atq; apud nos ad modũ inutilis prætereatur. Ac imaginari quidem deceat radios quasi fila quædam prorsus tenuissima, uno capite quasi in manipulum rectissimè colligata. Vna simul per oculum interius ubi sensus uisus consideat, recipi: quo in loco non secus atq; truncus radiorum adstent, à quo quidem exeuntes in longum lassati radij, ueluti rectissima uirgulata, ad oppositam superficiem effluant. Sed hos inter radios nonnulla differentia est, quam tenuisse pernecessariũ arbitror. Differunt quidẽ

Radiorum differentia.

quidẽ uiribus & officio. Nam alij fimbrias ſuperficierũ contingentes, totas quantitates ſuperficiei metiũtur. Hos autẽ quòd quidem ultimas partes librando uolitent, extremos radios appellemus. Alij quidem radij ab omni dorſo ſuperficiei, ſeu recepti, ſeu fluentes intra eam pyramidẽ, de qua paulò poſt, ſuo loco dicemus, ſuũ quoq; officium peragunt. Nam coloribus & luminibus imbuuntur iiſdem, quibus ipſa ſupficies refulgeat. Hos ergo medios radios nuncupemus. Eſt quoq; ex radijs quidã, qui ſimilitudine quadam centricæ, de qua diximus, lineæ, dicatur centricus, quòd in ſupficie ita perſtet, ut circà ſe æquales utrinq; angulo reddat. Itaq; tres radiorũ ſpecies repte ſunt extremorũ, mediorũ et centrici. Perſcrutemur igit̃ quid quiq; radij ad uiſendũ conferant: ac primo de extremis, poſt ea de medijs, tũ de centrico dicendũ erit. Radijs quidem extremis, quãtitates metiũtur. Eſt enim quãtitas ſpacium inter duo diſiuncta

Radij extremi.

Radij medij.

Species tres radiorum.

Quantitas quid.

pun-

puncta fimbriæ, transiens per superficiem, quod oculus, quasi circino, quodam instrumento, his extremis radijs metitur. Suntq; tot in superficie quantitates, quot sunt disiuncta in fimbria sese corespicientia puncta. Nam proceritatem quæ inter supremũ & infimum, seu latitudinẽ quæ inter dextrũ & sinistrũ, seu crassitudinẽ quæ inter propinquius & remotius, seu cæteras quasuis dimẽsiones aspectu recognoscimus, his tantũ radijs extremis utimur. Ex quo illud dici solitum est: uisum per triangulũ fieri, cuius basis, uisa quantitas, cuiúsue latera sunt ijdem ipsi radij, qui à punctis quantitatis ad oculum protenduntur. At illud quidem certissimũ est, nisi per hũc ipsum triangulũ, quantitatẽ nullam uideri. Latera ergo trianguli uisiui, patent. Anguli quidem in hoc ipso triangulo duo sunt, alterutra illa quantitatis capita. Tertius uerò atq; primarius angulus est, is qui basi oppositus, intra oculũ consistit. Neq; hoc loco disputandũ

ſputandũ eſt, utrum in ipſa iunctura interioris nerui uiſus, ut aiunt, quieſcat, an in ea ſuperficie oculi, quaſi in ſpeculo animato imagines figurẽtur Sed ne omnia quidem oculorũ ad uiſendum, hoc loco, munera referenda ſunt: ſatis enim erit his commentarijs ſuccinctè, quæ ad rem perneceſſaria ſint demõſtraſſe. Cum igitur in oculo primarius conſiſtat angulus uiſiuus, regula deducta eſt hæc: quò uidelicet acutior ſit in oculo angulus, eò quantitatem breuiorem apparere, ex quo planè diſcitur cur ſit quod multo interuallo, quantitas ad punctum uſq; extenuata eſſe uideatur. Verum hæc cum ita ſint, fit tamen nonnullis in ſuperficiebus, ut quò illi propinquior ſit uiſentis oculus, eò minorem, quò remotior, eò longè plurimam illius ſuperficiei partem uideat, quod ipſum in ſphærica ſuperficie ita eſſe diſcitur. Quantitates ergo pro interuallo maiores, ac minores intuentibus nõnunquàm uidentur, Cuius rei qui probè ratio=

rationem tenuerit, minime dubitabit medios radios aliquando fieri extremos, extremosq́ interuallo mutato item fieri medios. Atq; idcirco intelliget ubi medij radij sint facti extremi, ilico quantitatem breuiorem apparere. Contraq́ cum extremi radij intra fimbriam recipiantur, quò magis illi quidem à fimbria distent, eò maiorem quantitatẽ uideri. Hic igitur solitus sum apud familiares regulam exponere, quò plures radiorũ uidendo occupentur, eò quantitatẽ prospectam grandiorẽ existimari: quò autem pauciores, eò minorem. Cæterum hi radij extremi dentatim uniuersam fimbriã superficiei comprehendentes, ipsam totam superficiem, quasi cauea, circũducunt. Vnde illud, aiunt, uisum, per pyramidem radiosam fieri. Dicendũ

Pyramis. est idcirco pyramis quid sit. Pyramis est figura corporis oblongi, ab cuius basi omnes lineæ rectæ sursum protractæ, ad unicam cuspidem conterminent.

Basis. Basis, pyramidis uisa superficies

ficies est. Latera pyramidis, radij ipsi
uisiui, quos extremos nuncupari di-
ximus. Cuspis pyramidis illic intra
oculum considet, ubi in unum anguli
quantitatũ conueniunt. Hactenus de
extrinsecis radijs, ex quibus pyramis
cõcipitur, qua omni ratione constat,
multũ interesse quæ interualla, inter
superficiẽ, atq; oculum interiaceant.

Sequitur ut de medijs radijs dicen- *Radij medij.*
dum sit. Radij medij sunt ea multitu-
do radiorum, quæ ab radijs extremis,
septa intra pyramidem continetur.
Atq; ij quidem radij id agunt, quod
aiunt, Cameleonta animal, & huis-
modi feras metu cõterritas, solere pro
pinquarum rerũ colores suscipere, ne
à uenatoribus facilè reperiantur. Hoc
ipsum medij radij exequũtur. Nam à
cõtactu superficiei, usq; ad cuspidem
pyramidis, toto tractu ita colorũ & lu
minũ, reperta uarietate inficiũtur, ut
quouis loco rumperẽtur, eodem loco
ipsum inhaustũ lumen, atq; eundem
colorem expromerent. Ac de his me-
dijs

dijs radijs re primũ ipſa cognitum eſt, eos multo interuallo deficere, aciemq́ hebetiorem agere: demũ id cur ita ſit, ratio reperta eſt. Nam cum ijdem cæteriq́ omnes radij uiſiui luminibus et coloribus imbuti, atq graues aërem peruadant, ſitq́ aër ipſe nõnulla craſſitudine ſuffuſus, fit ut multa pars oneris, dum aërem percurrunt, feſſos radios deijciat. Idcirco rectè aiunt, quò maior diſtantia ſit, eò ſuperficiẽ ſubobſcuriorem & magis fuſcam uideri. Reſtat ut de centrico radio dicamus.

Centricus radius.

Centricum radium dicimus, eum qui ſolus ita quantitatem feriat, ut pares utrinq anguli, angulis ſibi cohærentibus reſpondeant. Equidem & quod ad hunc centricum radium attinet, ueriſſimũ eſt hunc eſſe omniũ radiorum acerrimũ & uiuaciſſimũ. Neq negandum eſt, quantitatẽ nunquàm uideri maiorem, quàm cum centricus in eam radius inſtiterit. Poſſent plura de centrici radij ui & officio referri. Tantũ hoc non prætermittatur, hunc unicũ radium,

radium, quaſi unita quadam congreſſione, à cæteris radijs conſtipatũ fouerí, ut merito dux radiorum planè ac princeps dici debeat. Reliqua uerò quæ ad oſtentandũ ingenium pertinuiſſent magis quàm ad ea, de quibus dicere inſtituimus prætereant. Multa etiã de radijs ſuis locis accõmodatius dicentur. Hoc autem loco ſit, quantũ cõmentariorũ breuitas poſtulat, ſatis ea retuliſſe, ex quibus dubitet nemo hoc ita eſſe, quod quidem ſatis demonſtratum puto, interuallo ſcilicet centriciq; radij poſitione mutatis, ilico ſuperficiem alteratã uideri. Nam ea quidem ut minor, aut maior, aut deniq; pro linearũ & angulorũ inter ſe concinnitate immutata apparebit. Centrici ergo poſitio, diſtantiaq; ad certitudinem uiſus plurimũ conferũt. Eſt quoq; tertium aliquid, ex quo ſuperficies difformes & uariæ intuentibus exhibeantur. Id quidem eſt luminum receptio. Nam uidere licet in ſphærica atq; concaua ſuperficie, ſi unicum

Centrici poſitio.

b tantum

tantum aſſit lumen, una parte ſubobſcuram, alia clariorem eſſe ſuperficiē, ac eodem interuallo, centricaq́ poſitione priſtina manente, modo ea ipſa ſuperficies diuerſo quàm prius lumine ſubiaceat, uidebis fuſcas illic eſſe partes, eas quæ ſub diuerſo antea lumine ſitæ clarebāt, atq́ eſſe eaſdem claras, quæ prius obumbratæ erant, tum etiam ſi plura circũſtent lumina, pro luminũ numero & uiribus uariè ſuis locis maculæ, candoris & obſcuritatis micabunt. Hæc res experimento ipſo comprobatur. Sed hic locus admonet, ut de luminibus & coloribus aliqua referamus. Colores à luminibus uariari palàm eſt, ſiquidem omnis color non idem conſpectu eſt in umbra, ac ſub radijs luminũ poſitus. Nam umbra fuſcum colorem, lumen uerò clarum & apertum exhibet. Dicunt philoſophi: poſſe uideri nil quod ipſum non ſit lumine coloreq́ ueſtitum, maxima idcirco inter colores & lumina cognatio eſt ad uiſum agendum,

Colores à luminibus uariari.

dum,quæ quanta ſit hinc intelligitur, quod lumine pereunte, colores ipſi quoq; obſcureſcendo ſenſim pereunt. Redeunteq; luce unà & ipſi cum uiribus luminũ colores conſpectui reſtaurantur. Quæ res cum ita ſit, uidendum eſt ergo de coloribus primo: dehinc inueſtigabimus colores, quemadmodum ſub luminibus uarientur. Miſſam faciamus illam philoſophorum diſceptationem, qua primi ortus colorum inueſtigantur. Nam quid iuuat pictorem nouiſſe quonam pacto ex rari & denſi, aut ex calidi, & ſicci: frigidi, humidiq; permiſtionibus color extet? Neq; tamen eos philoſophantes aſpernor, qui de coloribus ita diſputant, ut ſpecies colorum eſſe numero ſeptem ſtatuant, album atque nigrum, duo colorum extrema. Vnum quidem inter medium, Tum inter quodqúe extremum, atque ipſum medium binos, quod alter plus altero de extremo ſapiat, quaſi de

 limite

limite ambigentes collocant. Pictorē sanè nouisse sat est, qui sint colores, & quibus in pictura modis ijsdem utendū sit. Nolim à peritioribus redargui, qui dum philosophos sectantur, duos tantū esse in rerū natura integros colores asserunt, album & nigrum, cæteros autē omnes ex duorū permistione istorū oriri. Ego quidem, ut pictor, de coloribus ita sentio, permistionibus colorū alios oriri colores penè infinitos. Sed esse apud pictores colorū uera genera, pro numero elementorū, quatuor, ex quibus plurimæ species educantur. Nanque est igneus, ut ita loquar, color, quem rubeum uocant. Tū & aëris qui cœlestis, seu cæsius dicitur, aquæ color uiridis. Terra uerò cinereū colorem habet. Cæteros omnes colores ueluti diaspri & porphirij lapidis ex pmixtione factos uidemus.

Colorum genera.

Genera ergo colorū quatuor, quorū sunt pro albi & nigri admixtione species admodū innumerabiles. Nam uidemus frondes uirētes gradibus dese

rere

rere uiriditatẽ, quoad albeſcat. Id ipſum uidemus in ipſo aëre, ut circa orizontem plerunq; albente uapore ſuffuſus, ſenſim ad propriũ colorem redeat. Tum & in roſis hoc uidemus, ut aliæ plenã & incenſam purpurã, aliæ genas uirgineas, aliæ candidum ebur imitentur. Terræ quoq; color, albi & nigri admixtione, ſuas ſpecies habet. Non igitur albi permixtio genus colorũ immutat, ſed ſpecies ipſas creat, cui quidem perſimilem uim niger color habet. Nam nigri admixtiõe multæ colorũ ſpecies oriuntur, quod quidem pulchrè ex umbra qua ipſe color patebat, alteratur. Siquidem creſcẽte umbra coloris, claritas & albedo deficit. Lumine uerò inſurgente, clareſcit et fit candidior. Ergo pictori ſatis perſuaderi poteſt album & nigrum minimè eſſe ueros, ſed colorũ, ut ita dixerim, alteratores. Siquidẽ nihil inuenit pictor quo ultimũ luminis candorem referat, præter album, ſolumq; nigrũ, quo ultimas tenebras demonſtrent.

Adde his, quod album aut nigrum nuſquàm inuenies, quod ipſum non ſub aliquo genere colorum ſit.

Luminũ uis. Sequitur de ui luminum. Lumina alia ſiderum, ut ſolis & lunæ, & luciferæ ſtellæ, alia lampadũ & ignis. At inter hæc magna differẽtia eſt. Nam lumina ſiderum admodum pares corporibus umbras referunt. Ignis uerò maiores quàm ipſa corpora ſunt. Atqui fit umbra, cum radij luminũ intercipiuntur. Radij intercepti. Radij intercepti, aut aliò flectuntur, aut in ſeipſos reciprocantur. Flectuntur ueluti cum à ſuperficie aquæ radij ſolis in lacunaria exiliunt, fitq; omnis radiorũ flexio angulis inter ſe, ut probant Mathematici, æqualibus. Sed hæc ad aliam partem picturæ attinẽt. Radij flexi. Radij flexi eo colore nonnulla ex parte imbuuntur, quem in ea à qua flectuntur ſuperficie inuenerint. Hoc ita uidemus fieri, cum facies perambulantium in pratis, ſubuirides apparent. Dixi ergo de ſuperficiebus: dixi de radijs: dixi quo pacto

uiſendo

ūiſendo ex triangulis coædificetur pyramis. Probauimus quàm maximè interſit interuallum centriciq; radij poſitionem ac luminū receptionem certam eſſe. Verū cum uno aſpectu, non unam modo, ſed plurimas quoq; ſuperficies intueamur. Poſtea quàm de ſingulis ſuperficiebus, non omnino ieiunè conſcripſimus. Nunc inueſtigandū eſt, quemadmodū coniunctæ ſeſe ſuperficies efferant. Singulæ quidem ſuperficies, ut docuimus, propria pyramide ſuis coloribus et luminibus refertæ gaudent: quod cum ex ſuperficiebus, corpora integantur, totæ corporum proſpectæ quantitates, ſuperficiesúe unicam pyramidem referūt: tot minutis pyramidibus grauidam, quot eò proſpectu ſuperficies radijs comprehendantur. Hæc cum ita ſint, dicet tamen quiſpiam quid tanta indagatio pictori ad pigendum afferret emolumenti? Nempe ut intelligat ſe futurum artificem planè optimum, ubi optimè ſuperficierū diſcrimina & propor-

proportiones notârit, quod paucissimi admodum nouerũt. Nam si rogentur quid in ea, quam tingunt, superficie conentur assequi, omnia rectius possunt quàm quid ita studeãt respondere. Quare obsecro nos audeant studiosi pictores. Quæ enim didicisse iuuabit, ea à quouis præceptore discere nunquam fuit turpe. Ac discant quidem dum lineis circumeunt superficiem, dumque descriptos locos implent coloribus, nihil magis quæri, quàm ut in hac una superficie plures superficierũ formæ representẽtur. Non secus ac si superficies hæc, quam coloribus operiunt, esset admodum uitrea & perlucida huiusmodi, ut per eam tota pyramis uisiua ueris uisendis corporibus pmearet, certo interuallo, certaque centrici radij & luminis positione, eminus in aëre suis locis constitutis, quod ipsum ita esse demonstrant pictores, dum sese ab eo quod pingunt amouẽt longiusque consistunt, natura duce huius ipsius cuspidem pyramidis quæritantes.

ſtantes. Vnde omnia rectius concerni commetiriq́ intelligunt. Sed cũ hæc ſit unica ſeu tabulę,ſeu parietis ſuperficies,in quam pictor plures & uarias una pyramide, comprehenſas ſuperficies pyramidesq́ ſtudet effingere, neceſſe erit aliquo loco ſui pyramidẽ hanc uiſiuam,perſcindi,ut iſtic quales fimbrias & colores interciſiò dederit, tales pictor lineis & pingendo exprimat. Quæ res cum ita ſit, pictam ſuperficiẽ intuentes interciſionẽ quandam pyramidis uident. Erit ergo pictura interſectio pyramidis uiſiuę ſecundum datum interuallum, poſito centro, ſtatutisq́ luminibus, in datam ſuperficiẽ, lineis & coloribus arte, repreſentata. Iam uerò quoniam picturã diximus eſſe interſectionem pyramidis, omnia idcirco perſcrutanda ſunt,ex quibus nobis interciſionis partes omnes ſint notiſſimæ. Nobis ergo nouiſſimus ſermo habendus eſt de ſuperficiebus, à quibus pyramides pictura intercidendas manare demõ-

ſtratum eſt. Superficierum aliæ proſtratæ iacent, ut pauimenta ædificiorum, & certæ ſuperficies æquè à pauimento diſtantes. Aliæ in latus incumbunt, uti ſunt parietes & cęterę ſuperficies parietibus collineares. Inter ſe autem æquè diſtare ſuperficies dicuntur, cum inter media inter eas diſtantia, omni loco ſui eadē eſt. Collineares ſuperficies illæ ſunt, quas eadē continuata recta linea omni parte ſui, æque contingit, uti ſunt ſuperficies quadratarum columnarum, quæ rectum in ordinem ad porticū adſtant. Hæc illis quæ ſupra de ſuperficiebus diximus addenda ſunt. His uerò quæ de radijs cū extrinſecis tum intrinſecis & centrico, atq; his quæ ſuprà de pyramide uiſiua recenſuimus, addenda eſt illa Mathematicorū ſententia, ex qua illud probatur: quod ſi linea recta duo alicuius trianguli latera interſecet, ſitq; hæc ipſa ſecans & nouiſſimè triangulū condēs, linea alteræ lineę prioris trianguli, ęque diſtās, erit tunc

tunc quidẽ is maior triangulus huic minori lateribus ꝓportionalis. Hæc Mathematici. At nos quò clarior pictoribus ſit noſtra oratio latius paulò rem explicabimus. Intelligendum eſt quid apud nos ſit hoc loco ꝓportionale. Dicimus proportionales eſſe triangulos, quorũ latera & anguli inter ſe eandẽ admodũ rationẽ ſeruant: quod ſi alterum trianguli latus ſit in longitudine bis ꝙ̃ baſis atq; ſemis & alterũ ter, omnes huiuſmodi trianguli, ſeu ſint illi quidẽ maiores hoc ſeu minores, modo eandẽ laterum ad baſim, ut ita loquar, cõuenientiã habeant, erũt inter ſe ꝓportionales. Nam quę ratio partis ad partẽ ſui extat in maiori triangulo, eadẽ in minori extabit ergo trianguli, q ita ſe habeãt omnis apud nos, inter ſe ꝓportionales dicenť, hoc quoq; ut aptius intelligať, ſimilitudine quadã utemur. Eſt quidẽ homo puſillus, homini maximo proportionalis ad cubitũ, ubi eadẽ fuerit ꝓportio palmi, & pedis ad reliquas corporis ſui partes, in hoc, puta Euãdro, q̃ fuit

Trianguli proportionales.

in illo, puta Hercule, quem Gellius supra alios homines procerum & magnum fuisse coniectatur. Neq; eum etiam fuit alia in membris Herculis proportio, quàm fuerit in Anthei gigantis corpore. Vt enim utrisq; manus ad cubitũ, & cubiti ad proprium caput, & cæterorum membrorum symetria pari inter se dimensione congruebant, ita hoc ipsum in nostris triangulis eueniet, ut sit aliqua inter triangulos commensuratio, per quam minor, cum maiori, cæteris in rebus, præterquàm in magnitudine, conueniat. Hęc autem si satis intelliguntur statuamus Mathematicorum sententia, quantum ad rem nostram conducit: Omnem intercisionem alicuius trianguli, æque distantem à basi, triangulum constituere. Illi suo maiori triangulo, ut illi loquuntur, similem, uti uerò nos proportionalẽ. Et enim quæ inter se proportionalia sunt, in his omnes partes respondent. In quibus uerò diuersę & non congruentes partes

partes adſunt, hæ minimè proportionales ſunt. Partes trianguli uiſiui ſunt præter lineas, etiam ipſi radij, qui quidem erunt in proportionalibus picturę quantitatibus ſpectandis numero: ueris, pares: in nõ proportionalibus uerò illis, erunt non pares. Nam altera iſtarum non proportionaliũ quantitas, aut plures occupabit radios, aut pauciores. Noſti ergo quemadmodũ minor triangulus aliquis, maiori proportionalis dicatur. Et meminiſti ex triangulis pyramidem uiſiuam conſtitui. Ergo omnis noſter ſermo de triangulis habitus, ad pyramidẽ, traducatur. Ac perſuaſum quidem apud nos ſit, nullas quantitates uiſæ ſuperficiei, quæ æque ab interciſione diſtent, in pictura alterationẽ aliquam facere. Nam ſunt illæ quidem æquè diſtantes quantitates, in omni æque diſtanti interciſione ſuis correſpondentibus proportionales, quæ res cũ ita ſit, ſequitur illud, quod non alteratis quantitatibus, ex quibus area complctur

Trianguli partes.

pletur, quibúsue fimbria cõmetitur, nulla fimbriæ alteratio in pictura suc cedit, atq; illud manifestũ est omnem pyramidis uisiuę intercisionem, à uisa superficie æque distantem, illi perspectæ superficiei esse cõproportionalẽ. Diximus de superficiebus intercisioni proportionalibus, hoc est, superficiei pictę ęque distantibus. Verũ cum plurimæ pingendæ superficies non æque distantes assint, de his nobis inuestigatio diligens habenda est, quo omnis ratio intercisionis explicetur. Et enim longum esset, per difficileq; atq; obscurissimũ, in his triangulorũ, pyramidisq; intercisionibus omnia ex Mathematicorũ regula prosequi. Idcirco nostro more, ut pictores, dicendo, pcedamus. Referamus breuissimè aliqua de quãtitatibus nõ ęque distantibus, qbus pceptis facilis erit, omnis nõ æque distantis supficiei, cognitio. Quantitatũ ergo nõ æque distantium aliæ radijs uisiuis collineares, aliæ radijs aliquibus uisiuis æque distantes

ſtantes ſunt. Quantitates radijs colli-
neares, quoniã triangulũ nõ efficiant
radiorũq; numerũ nõ occupent, locũ
idcirco nullũ intercißione adipiſcunt.
At in quãtitatibus radijs uiſiuis ęque
diſtantibus, quanto, q maior eſt angu
lus ad baſim trianguli, erit obtuſior,
tanto ea quantitas minus radiorũ ex-
cipiet, atq; idcirco intercißione minus
obtinebit ſpacij. Superficiem quãtita-
tibus cõtegi diximus, at cum in ſuper-
ficiebus non raro eueniat, ut in ea ſit
quantitas aliqua æque ab intercißio-
ne diſtans; cæteræ uerò eiuſdẽ ſuperfi
ciei quantitates, nõ æque diſtent, eam
ob rem fit, ut quæ in ſuperficie adſunt
æque diſtantes quantitates, hæ ſolæ,
in pictura, nullã alterationẽ faciant.
Quę uerò quãtitates nõ æque diſtant,
hę quanto angulum, qui in triangulo
ſit ad baſim maior, obtuſiorem habe-
bunt, tanto plus alterationis accipi-
ent. Deniq; his omnibus addenda illa
philoſophorum opinio eſt, qua affir-
mant; ſi cœlũ, ſidera, maria, montes,
animan

animãtiaq́ ipsa, atq́ deinceps corpo-
ra omnia dimidio quàm sint minora,
superis ita uolentibus, rederẽtur: fo-
re ut nobis quæq́ uideantur nulla ex
parte, ac nũc sint diminuta apparent.
Nam magnum, paruum, longũ, bre-
ue, altum, infimum, arctum, latũ, ob-
scurum, tenebrosum & huiusmodi o-
mnia, quæ cum possint rebus adesse,
& non esse, ea philosophi accidentia
nuncuparunt: huiusmodi sunt, ut o-
mnis earum plena cognitio fiat com-
paratione. Aeneam, inquit, Virgi-
lius, totis humeris supra homines ex-
tare. At is, si Polyphemo comparetur
Pigmæus uidebitur. Eurialum pul-
cherrimum fuisse tradunt, qui, si Ga-
nimedi à deo rapto comparetur, for-
tassis deformis uideatur. Apud Hi-
spanos pleræq́ uirgines candidæ pu-
tantur, quæ apud Germanos fuscę &
atri coloris haberentur. Ebur argen-
tumq́ colore alba sunt, quæ, si cigno,
aut niueis linteis cõpurentur, subpal-
lentia uideantur. Hac ratione in pi-
ctura

ctura tersissimè & fulgentissimè quidem superficies apparent, cum illic albi ad nigrum eadem, quæ est in rebus ipsis, luminati ad umbrosum proportio sit. Itaq; comparationibus hæc omnia discuntur. Inest enim in comparandis rebus uis, ut quid plus, quid minus, quidúe æquale adsit, intelligamus. Ex quo magnum esse dicimus, quod sit hoc paruo maius; maximū, quod sit hoc magno maius; lucidum, quod sit obscuro clarius: lucidissimū, quod sit hoc claro lucidius. Fit quidē comparatio ad res in primis notissimas. Sed cum sit homo, rerum omnium, homini notisśimus, fortassis Protagoras hominem, inquiens, modum & mensuram rerum omniū esse; hoc ipsum intelligebat, rerum omniū accidentia, hominis accidentibus rectè cōparari, atq; cognosci. Hæc eò spectāt ut intelligamus in pictura quantulacunq; pinxeris corpora, ea pro illic picti hominis cōmensuratione grandia, aut pusilla uideri, hanc sanè uim

comparationis pulcherrimæ, omnium antiquorum prospexisse Thimantes mihi uideri solet, qui pictor, ut aiunt, Ciclopem dormientem, parua in tabella pingens, fecit iuxta satyros pollicem dormientis amplectentes, ut ea satyrorum commensuratione dormiens, multo maximus uideretur. Hactenus à nobis fermè omnia dicta sunt, quæ ad uisendi uim, quęúe ad intercisionem cognoscendam spectant. Sed quia non modo quid sit, atq; ex quibus constet intercisio: uerumetiam quemadmodũ eadem fiat, ad rem pertinet, dicendum est, de hac intercisione quanam arte pingendo ea exprimatur. De hac igitur, cæteris omissis, referam quid ipse dum pingo efficiam. Principio in superficie pingenda, quâm amplum libeat quadrangulum rectorum angulorũ inscribo, quod quidem mihi pro aperta fenestra est, ex qua historia contueatur, illicq;, quàm magnos uelim esse in pictura homines, determino: huiusq;

ſtúsq; ipſius hominis longitudinem, in tres partes diuido: quæ quidẽ mihi partes ſunt proportionales, cum ea menſura quam uulgus brachiū nuncupat. Nam ea trium brachiorum, ut ex ſymetria membrorum hominis patet, admodum communis humani corporis longitudo eſt. Iſta ergo menſura iacentem infimam deſcripti quadranguli lineam, in quot illa iſtiuſmodi recipiat partes, diuido: ac mihi quidem hæc ipſa iacens quadranguli linea, eſt proximiori tranſuerſæ & æque diſtanti, in pauimento, uiſæ quantitati proportionalis. Poſt hæc unicum punctum, quo ſit uiſum, loco intra quadrangulum conſtituo, qui mihi punctus eum locum occupet, ipſum ad quem radius centricus applicet, idcirco centricus punctus dicatur. Condecens huius centrici puncti poſitio eſt, non altius à iacenti linea, quàm ſit illius pingendi hominis longitudo. Nam hoc pacto æquali in ſolo, & ſpectantes, & pictæ res adeſſe uidentur

Centricus punctus.

uidentur. Posito puncto centrico, protraho lineas rectas â puncto ipso centrico ad singulas lineæ iacentis diuisiones, quæ quidem mihi lineæ demonstrant, quemadmodum penè usque ad infinitam distantiam quantitates transuersæ successurus interuallo sub aspectu coarctantur. Hic essent nonnulli, qui unam ab diuisa æque distantem lineam intra quadrangulum ducerent, spaciumque quod inter utrasque lineas adsit, in tres partes diuiderent. Tum huic secundæ æque distanti lineæ, aliam item æquè distantem, hac lege adderent, ut spacium, quod inter primam diuisam, & secundam æque distantem lineam est, in tres partes diuisum: una parte sui excedat spacium id quod sit inter secundam & tertiam lineam, ac deinceps reliquas lineas adderent, ut semper sequens inter lineas esset spacium id antecedens subsesquialterum, ut uerbo Mathematicorum loquar. Itaque sic illi quidem facerent, quos & si optimam quandam

dam pingendi uiam ſequi affirment, eoſdem tamen non parum errare cenſeo: quòd cum caſu primam æque diſtantem lineam poſuerint, tam & ſi cæteræ æque diſtantes lineæ ratione & modo ſubſequantur, non tamẽ habent quo ſit certus cuſpidis ad bene ſpectandum locus. Ex quo non modici in pictura errores facile ſuccedunt. Adde his quod iſtorū ratio admodū uitioſa eſſet, ubi centricus punctus aut ſuprà aut infrà picti hominis longitudinẽ adſtaret: cum etiam res pictas nullas ueris rebus conformes, niſi certa ratione diſtent, uideri poſſe, nemo doctus negabit. Cuius rei rationem explicabimus, ſi quando de his demonſtrationibus picturæ conſcribemus, quas à nobis factas, amici dū admirarentur, miracula picturæ nuncuparunt. Nam ad eam ipſam partẽ, hæc quæ dixi omnia maxime pertinent: ergo ad rem redeamus. Hæc cū ita ſint, ipſe idcirco optimum hunc adinueni modum. In cæteris omnibus

bus eandem illam & centrici puncti & lineæ iacentis diuisiouem, & à puncto linearum ductiones ad singulas iacentis lineæ diuisiones prosequor. Sed in transuersis quãtitatibus, hunc modum seruo. Habeo areolam, in qua describo lineam unam rectam, Hanc diuido per eas partes, in quas iacens linea quadranguli diuisa est. Deinde pono sursum ab hac linea punctum unicum tam altè, quàm est in quadrangulo centricus punctus à iacente diuisa quadranguli linea distans, ab hocq; puncto, ad singulas huius ipsius lineæ diuisiones, singulas lineas duco. Tum quantam uelim distantiam esse inter spectantis oculum, & picturam statuo, atq; illic statuto intercisionis loco perpendiculari, ut aiunt Mathematici, linea, inter cisionem omnium linearum, quas ea inuenerit, efficio. Perpẽdicularis quidem linea ea est, quæ aliam rectam lineam diuidens, angulos utrinq; cir ca se rectos habeat. Igitur hæc mihi perpen

Linea perpendicularis.

perpendicularis linea ſuis perciſionibus terminos dabit omnis diſtantiæ, quæ inter tranſuerſas æque diſtantes pauimenti lineas eſſe debeant: quò pacto omnes pauimenti paralellos deſcriptos habeo, qui quidem quàm recte deſcripti ſint inditio erit: ſi una eademq; recta continuata linea, in picto pauimento coadiunctorum quadrangulorum diameter ſit. Eſt quidem apud Mathematicos diameter quadranguli recta quædam linea, ab angulo ad ſibi oppoſitum angulum ducta, quæ in duas partes quadrangulum diuidat, ita ut ex quadrangulo, duos triangulos efficiat. *Diameter.*

His ergo diligenter abſolutis, unam item ſuperduco tranſuerſam, æque à cæteris inferioribus diſtantem lineam, quæ duo ſtantia, magni quadrati, latera ſecet, perq; punctum centricum permeet. Hæc mihi quidem linea eſt terminus, atque limes, quem nulla non plus alta, quàm ſit uiſentis oculus, quantitas exce-

dat. Eaq́, quod punctum centricum peruadat, idcirco centrica dicatur. Ex quo fit, ut qui picti homines in ulteriori paralello steterint, idem longè minores sint, quàm qui in anterioribus adstant: nec tamen esse cæteris minores, sed semotiores apparent, quam rem quidem à natura ipsa ita ostendi palàm est. Nam in templis perambulantium hominum capita, uidemus ferè in altum æqualia nutare, pedes uerò eorum, qui longius absint, forte ad genu anteriorum respondere. Hæc omnis diuidendi pauimenti ratio, maximè ad eam picturæ partem pertinet, quam nos compositionem, suo loco, nominabimus. Et huiusmodi est, ut uerear ne ob materiæ nouitatem, ob hancq́ commentandi breuitatem, parum à legentibus intelligantur. Nam, ut ex operibus priscis facilè intelligimus, eadem fortassis apud maiores nostros quod esset obscura, & difficillima, admodum incognita latuit.

Vix

Vix enim ullam antiquorũ historiam aptè cõpositam, neq; pictam, neq; fictam, neq; sculptam reperies. Qua de re hæc à me dicta sunt breuiter, &, ut existimo, non omnino obscurè. Sed intelligo qualia sint: ut cum in his nullam eloquẽtiæ laudẽ adipisci queam, cum eadẽ qui primo aspectu non cõprehenderit, uix ullo unquàm uel ingenti labore apprehendat. Subtilissimis autem & ad picturã bene pronis ingenijs, hęc, quoquomodo dicãtur facillima sanè & pulcherrima sunt: quæ quidem rudibus, & à natura parũ ad has nobilissimas artes pronis, etiam si ab eloquentissimis dicantur, admodũ ingrata sunt. A nobis uerò eadem, q̃d sine ulla eloquẽtia, breuissimè recitata sint, fortassis nõ sine fastidio leguntur. Sed uelim nobis dent ueniam, si dum in primis uolui intelligi, id prospexi, ut clara esset nostra oratio, magis quàm compta & ornata. Quæ uerò sequentur minus, ut spero, tedium legentibus afferent. Diximus ergo de

triangulis, de pyramide, de intercisione, quæ dicenda uidebantur, quas res tamen consueui apud familiares prolixius, quadam geometrica ratione, cur ea ita essent, demõstrare, quod his cõmentarijs, breuitatis causa, prætermittendum censui. Hic enim sola prima, picturæ artis, rudimenta recensui. Eaq; idcirco rudimenta nuncupari uolumus, quod ineruditis pictoribus, prima artis fundamenta iecerint. Sed huiusmodi sunt, ut qui eadem probè tenuerit, is cum ad ingenium, tum ad cognoscendam picturæ diffinitionẽ, tum etiam ad ea, de quibus dicturi sumus, non minimũ profuisse intelligat. Neq; sit qui dubitet futurum pictorem, nunquàm bonum eum, qui, quæ pingendo conetur, non ad unguem intelligat. Frustra enim arcu cõtenditur, nisi quò sagittam dirigas destinatũ habeas. Ac uelim quidem apud nos persuasum esse, eum solum fore pictorem optimũ, qui optimè cum fimbrias, tum superficierum qualitates

qualitates omnes notasse didicerit. Contraq́ eum futurum nunquàm bonum artificem affirmo, qui non diligentissimè, quæ diximus, omnia tenuerit. Idcirco nobis hæc de superficiebus, & intercessione dicta pernecessaria fuere. Sequitur ut pictorem instituamus, quemadmodum quæ mente conceperit, ea manu imitari queat.

LEONIS BAPTISTAE DE ALBERTIS, LIBER II.

Qui pictura inscribitur.

ED quoniam hoc perdiscendi studiũ fortè nimis laboriosum iuuenibus uideri potest, idcirco hoc loco ostendendũ censeo, quàm sit pictura non indigna, in qua omnem operam & studium consumamus. Nam habet ea quidem in se uim admodum diuinam: non modo quod ut de amicitia dicunt, absentes pictura præsentes esse faciat: uerum etiam defunctos longa post secula uiuentibus exhibeat, ut summa cum artificis admiratione, ac uisentium uoluptate cognoscãtur. Refert Plutarchus Cassandrum unũ ex Alexandri ducibus, quòd simulachrũ iam defuncti Alexandri intueretur, in quo regis maiestatem cognouisset, toto eum corpore trepidasse, Agesilaumq; Lacęnam, quòd se esse admodum deformem, intelligeret

telligeret, ſuam recuſaſſe à poſteris effigiem cognoſci, eaq; de re neq; pingi à quoquàm, neq; fingi uoluiſſe. Itaq; uultus defunctorū, per picturam quodammodo uitam prælongā degunt. Quòd uerò pictura deos expreſſerit, quos gentes uenerantur, maximum id quidem mortalibus donum fuiſſe cenſendum eſt. Nam ad pietatem, qua ſuperis potiſſimum coniuncti ſumus, atq; ad animos, integra quadam cum religione, detinendos, nimium pictura profuit. Phydias in Elide Iouem feciſſe dicitur, cuius pulchritudo non parum, receptæ religioni, adiecerit. Iam uerò ad delicias animi honeſtiſſimas, atq; ad rerum decus quantū conferat pictura, cū aliundè tum hinc maximè licet uidere, quòd nullam fermè dabis rem uſque adeò precioſam, quàm picturæ ſocietas, non longè cariorem, multoq; grauiſſimam efficiat. Ebur, gemmæ, & iſtiuſmodi cara omnia, pictoris manu fiunt precioſiora. Aurum quoq; ipſum picturæ arte elaboratum

Pictura qd conferat.

boratum, longe plurimo auro penditur. Quin uel plumbum metallorum uilissimū, si phidiæ aut Praxitelis manu in simulachrū aliquod deductum sit, argento rudi atq; inelaborato esse preciosius fortasse putabitur. Zeusis pictor suas res donare cœperat: quoniam, ut idem aiebat, precio emi non possent. Nullum enim precium existimabat inueniri, quod satisfaceret huic qui pingendis aut fingēdis animantibus, quasi alterum sese inter mortales deum præstaret. Has ergo laudes habet pictura, ut ea instructi cum opera sua admirari uideant, tum deo se penè simillimos esse intelligāt. Quid quod omniū artium, uel magistra, uel sanè præcipuum pictura ornamentū est? Nam architectus quidem epistilia, capitula, bases, columnas, fastigiaq; & huiusmodi cæteras omnes ædificiorū laudes, ni fallor, ab ipso tantū pictore sumpsit. Pictoris enim regula & arte, lapicida, sculptor, omnesq; fabrorū officinæ, omnesq; fabriles artes diriguntur.

tur. deniq; nulla penè ars non penitus abiectissima reperietur, quæ picturã non spectet: ut in rebus quicquid assit decoris, id à pictura sumptũ audeam dicere. Sed hoc in primis honore à maioribus honestata pictura est, ut cum cæteri fermè omes artifices, fabri nuncuparent, solus in fabrorũ numero pictor nõ esset habitus. Quæ cũ ita sint, cõsueui inter familiares dicere, picturæ inuentorẽ fuisse, poëtarũ sententia Narcissum illum, qui sit in florem uersus. Nam cum sit omniũ artium flos pictura, tum de Narcisso omnis fabula, pulchrè ad rem ipsam perapta erit. Quid est eñ aliud pingere, quàm arte superficiẽ illam fontis amplecti? Censebat Quintilian. priscos pictores soli tos umbras ad solem circũscribere, ac demũ additamentis artem excreuisse. Sunt qui referãt Philoclem quendam Aegyptiũ & Cleantẽ, nescio quẽ inter primos huius artis reptores fuisse. Aegyptij affirmãt sex milib. annorũ apud se picturã in usu fuisse priusq; in Græcia esset trãslata. E Græcia uerò in

Pingere quid sit.

Italiam, dicunt nostri, uenisse picturã post Marcelli uictorias ex Sicilia. Sed non multũ interest aut primos pictores, aut picturæ inuentores tenuisse, quandoquidem non historiam picturæ, ut Plinius, sed artem nouissimè recenseamus. De qua hac ætate nulla scriptorũ ueterum monimenta, quæ ipse uiderim, extant. Tametsi ferunt Eufranorẽ Hischimium nonnihil de symetria & coloribus scripsisse, Antigonumq; & Xenocratem, de picturis aliqua literis mandasse. tum & Apellem ad Perseũ de pictura cõscripsisse. Refert Laërtius Diogenes, Demetriũ quoq; philosophum picturam cõmentatũ fuisse: Tum etiam existimo cum cæteræ omnes bonæ artes, monumentis literarum à maioribus nostris commendatæ fuerint, picturã quoq; à nostris Italis non fuisse scriptoribus neglectam. Nam fuere quidẽ antiquissimi in Italia Etrusci, pingendi arte omnium peritissimi. Censet Trimegistus uetustissimus scriptor, unà cum religione

Pictura à qbus profecta.

Etrusci pingendi arte peritißimi.

religione sculpturã & picturam exortam, sic enim inquit ad Asclepiũ: Humanitas memor naturæ & originis suæ, deos ex sui uultus similitudine figurauit. Et quis negabit omnibus in rebus cum publicis, tum priuatis, prophanis, religiosisq; picturã sibi honestissimas partes uendicasse? Vt nullũ artificiũ apud mortales tanti ab omnibus existimatũ inueniam. Referũtur de tabulis pictis precia penè incredibilia. Aristides Thebanus, picturã unicam centũ talentis uendidit. Rhodum nõ incensam à Demetrio rege, ne Prothogenis tabula periret, referũt. Rhodũ ergo unica pictura fuisse, ab hostibus, redemptam, possumus affirmare. Multa præterea huiusmodi collecta sunt, quibus aptè intelligas semper bonos pictores in summa laude & honore apud omnes fuisse uersatos, ut etiã nobilissimi ac præstãtissimi ciues, philosophiq; & reges, nõ modo pictis rebus, sed pingẽdis quoq; maximè delectarẽtur. L. Manilius, ciuis Rom. &

Fabius homo in urbe nobilissimus, pi- ctores fuerũt. Turpilius eques Rom. Veronæ pinxit. Sitedius prętorius & proconsul, pingendo nomen adeptus est. Pacuuius poëta tragicus, Ennij poëtæ nepos ex filia, Herculẽ in foro pinxit. Socrates, Plato, Metrodorusq́ue, Pyrrhoq́ue philosophi, pictura claruere. Nero, Valentinianusq́ue atque Alexander Seuerus imperatores, pingendi studiosissimi fuere. Longũ esset referre, quot principes, quotúe reges huic nobilissimæ arti dediti fuerint. Tum etiã minime decet omnẽ pictorũ ueterum turbã recensere, quæ quidẽ quanta fuerit, hinc cõspici potest, quod Demetrio Valerio Phanostrati filio, 360. statuæ, partim equestres, ꝑtim in curribus & bigis fermè intrà 400. dies fuere consumatæ. Ea uerò in urbe in qua tantus fuerit sculptorũ numerus, utrũ & pictores non paucos fuisse arbitrabimur? Sunt quidem cognatæ artes eodemq́ue ingenio pictura & sculptura nutritæ. Sed ipse pictoris ingenium,

quòd

quòd in re longè difficillima uersetur, semp preferã. Verũ ad rem redeamus. Ingẽs nanq; fuit & pictorũ & sculptorum illis tẽporibus turba, cũ et principes, & plebei, & docti atq; indocti pictura delectabãtur. Cumq; inter primas ex prouincijs predas, signa & tabulas in theatris exponebãt: eoq; processit res, ut Paulus Aemilius, cæteriq; non pauci Romani ciues, filios inter bonas artes ad bene beateq; uiuendũ, picturã edocerẽt: qui mos optimus apud Grecos maximè obseruabat, ut ingenui et liberè educati adolescẽtes, unà cum literis, Geometria & Musica, pingendi quoq; arte instruerent. Quin & fœminis etiã hæc pingendi facultas honori fuit. Martia Varronis filia, q pinxerit apud scriptores, celebrat. Ac fuit quidẽ tanta in laude & honore pictura, ut apud Græcos caueret edicto, ne seruis picturã discere liceret, neq; id quidem iniuria. Nã est pingẽdi ars profecto liberalibus & nobiliss. animis dignissima, maximũq; optimi & prestãtis ingenij

apud me semper fuit indicium illius, quem pictura uehemẽter delectari intelligerẽ. Tametsi hæc una ars, & doctis & indoctis æque admodũ grata est. Quæ res nulla ferè alia in arte euenit, ut quod peritos delectat, impitos quoque moueat. Neque facilè quempiam inuenies, qui non maiorẽ in modum optet se in pictura ꝓfecisse. Ipsam denique naturã pingendo delectari manifestum est. Videmus enim naturã, ut sæpe in marmoribus Hippocentauros, regumque barbatas facies effigiet. Quin & aiunt in gemma Pyrrhi nouem Musas, cũ suis insignibus distinctè à natura ipsa fuisse depictas. Adde his q̊d nulla fermè ars est, in qua perdiscenda ac exercenda omnis ætas & peritorũ & imperitorũ, tanta cum uoluptate uersetur. Liceat de meipso profiteri, si quando me animi uoluptatisque causa ad pingendũ confero, quod facio sanè persæpius, cũ ab aliis negociis ociũ suppeditat, tanta cum uoluptate in opere perficiundo insisto, ut tertiã & quar-

& quartã quoq; horam elapſam eſſe, uix poſſim credere. Itaq; uoluptatem hæc ars affert, dum eam colueris laudem, diuitias, ac perpetuã famã, dum eam bene excultam feceris. Quæ res cum ita ſit, cum ſit pictura optimũ & uetuſtiſſimũ ornamentũ rerum, liberis digna, doctis atq; indoctis grata, maiorem in modum hortor ſtudioſos iuuenes, ut, quoad liceat, picturæ plurimam operam impendant. Proximè eos moneo, qui picturæ ſtudioſiſſimi ſunt, ut omni opera & diligentia proſequantur ipſam perfectam pingendi artem tenere. Sit uobis, qui pictura præſtare contenditis, cura in primis nominis & famæ, quam ueteres aſſecutos uidetis. Ac meminiſſe quidem iuuabit, ſemp aduerſam, laudi & uirtuti, fuiſſe auariciã. Quæſtui enim intentus animus, raro poſteritatis fructum aſſequetur. Vidi ego pleroſq; in ipſo quaſi flore perdiſcendi, ilico decidiſſe ad quæſtum, & nec diuitias, nec laudem ullam inde fuiſſe adeptos, qui

si ingeniū studio auxissent, in laudem facile conscēdissent, quo in loco & diuitias & uoluptatē accepissent. Itaq; de his satis hactenus. Ad institutū redeamus. Picturā in tres partes diuidimus, quam quidem diuisionem ab ipsa natura compertū habemus. Nam cum pictura studeat res uisas repręsentare, notemus quemadmodū res ipsæ sub aspectū ueniāt. Principio quidem cum quid aspicimus, id uidemus esse aliquid quod locum occupet. Pictor uerò huius loci spacium circūscribet, eamq; rationē, ducendę fimbriæ, apto uocabulo circūscriptionē appellabit, proximè intuentes dignoscimus, ut plurimæ prospecti corporis supficies inter se conueniant, hasq; superficierū coniunctiones artifex suis locis designās, rectè compositionē nominabit. Postremò aspiciētes, distinctius superficierū colores discernimus, cuius rei repręsentatio in pictura quod omnes fermè differentias à luminib. recipiat, percōmodè apud nos, receptio luminum

Pictura in tres partes diuidi potest.

num dicetur. Picturã igitur circũſcriptio, compoſitio, & luminũ receptio perficiunt. De his ergo ſequitur ut q̃ breuiſſimè dicamus & primo de circũſcriptione. Circunſcriptio quidem ea eſt, quæ lineis ambitum fimbriarũ in pictura conſcribit. In hac Parrhaſium pictorem eum cum quo eſt apud Xenophontem Socratis ſermo, pulchrè peritum fuiſſe tradunt. Illum enim lineas ſubtiliſſimè examinaſſe aiunt. In hac uerò circũſcriptione illud præcipuè ſeruãdum cenſeo, ut ea fiat lineis quàm tenuiſſimis, atq; admodũ uiſum fugientibus, cuiuſmodi Apellem pictorem exerceri ſolitum, ac cum Prothogene certaſſe referunt. Nam & circunſcriptio aliud nihil quàm fimbriarum notatio eſt, quæ quidem ſi ualde apparenti linea fiat, non margines ſuperficierũ in pictura, ſed rimulæ aliquæ apparebũt. Tum cuperem aliud nihil circumſcriptione, niſi fimbriarum ambitum proſequi. In qua quidem uehementer exercendũ affirmo.

Tria picturam perficiunt.

Circumſcriptio.

Nulla enim compositio, nullaq́; lumi num receptio, non adhibita circũscri ptione, laudabitur. At sola circunscri ptio plerunq; gratissima est. Circumscriptioni ergo opera detur, ad quam quidem bellissimè tenendam, nihil accõmodatius inueniri posse existimo, quàm id uelum, quod ipse inter familiares meos sum solitus appellare, intercisionẽ. Cuius ego usum nunc primum adinueni. Id istiusmodi est. Velum filo tenuissimo, & rarè textum, quouis colore tinctum, filis grossioribus in paralellas portiones, quadris quot libeat distinctũ, telarioq́; disten tum, quod quidem inter corpus representandũ atq; oculum constituo, ut per ueli raritates, pyramis uisiua penetret. Habet enim hæc ueli intercisio, profecto cõmoda in se non pauca: primo quod easdem semper immotas superficies referat. nam positis terminis ilico pristinã pyramidis cuspidem reperies, quæ res absq́; interci sione sanè perdifficillima est. Et nosti

quàm ſit impoſſibile aliquid pingendo recte mutari, quod nō de ſe perpetuo eandem pingenti faciem ſeruet. Hinc eſt quod picta ab alijs res, cum ſemper eandem faciem ſeruent, facilius quàm ſculptas emulantur. Tum noſti, quàm interuallo accentrici poſitione mutatis, res ipſa uiſa, alterata eſſe appareat. Itaq; hanc non mediocrem, quam dixi utilitatem, uelū præſtabit, ut res ſemper eadem è conſpectu perſiſtat. Proxima utilitas eſt, quòd fimbriarum ſitus & ſuperficierum termini, certiſſimis in pingenda tabula locis, facilè conſtitui poſſint. Nam cū iſtoc in paralello, frontem: in proximo, naſum: in propinquo, genas: in inferiori, mentum, & iſtiuſmodi omnia, in locis ſuis diſpoſita intuearis, itidem in tabula aut pariete, ſuis quoq; paralellis diuiſa, ilico belliſſimè omnia collocaris. Poſtremo hoc idem uelum, maximum, ad perficiendam picturam, adiumentū præſtat, quando quidem rem ipſam præ-

minentem, & turgidam in istac planitie ueli conscriptam, & depictam, uideas. Quibus ex rebus quantam ad facilè & rectè pingendum utilitatem uelum exhibeat, satis & iudicio & experientia intelligere possumus. Nec eos audiam, qui dicunt minimè conducere pictorem his rebus assuefieri, quæ & si maximum ad pingendum adiumentum afferant, tamen huiusmodi sunt, ut absq; illis, uix quicquã per se artifex posſit. Non enim à pictore, ni fallor, infinitum laborem exposcimus, sed picturam expectamus, eam quę maximè prominens, & datis corporibus persimilis uideatur. Quã rem quidem non satis intelligo quónam pacto unquàm sine ueli adminiculo, possit quispiam, uel mediocriter assequi. Igitur intercisione hac, id est uelo, ut dixi, utantur, hi qui student in pictura ꝓficere. Quod si absq; uelo experiri ingeniũ delectet, hanc ipsam paralellorum rationem intuitu consequãtur, ut semper lineam illic
trans

transſuerſam, ab altera perpendiculari, perfectam imaginetur, ubi proſpectum terminum in pictura ſtatuant. Sed cum plerunq; inexpertis pictoribus fimbriæ ſuperficierum dubiæ & incertæ ſint, ueluti in uultibus, qui non decernunt, quo potiſſimum loco tempora à fronte diſcriminentur, edocendi idcirco ſunt, quonam argumento eam rei cognitionem aſſequantur. Natura id quidem pulchrè demonſtrat. Nam ut in planis ſuperficiebus intuemur, ut ſuis proprijs luminibus & umbris inſignes ſint, ita & in ſphæricis atque concauis ſuperficiebus, quaſi in plures ſuperficies eaſdem diuerſis umbrarum & luminum maculis, quadratas uidemus. Ergo ſingulæ partes claritate, & obſcuritate differentes, pro ſingulis ſuperficiebus habendæ ſunt. Quod ſi ab umbroſo, ſenſim deficiendo ad illuſtrem colorem, uiſa ſuperficies cōtinuârit, tunc medium, quod inter

utrunq;

utrunq; spaciũ est, linea signare oportet, quò omnis colorandi spacij ratio minus dubia sit. Restat ut de circumscriptione aliquid etiam referamus, quod quidẽ ad compositionẽ quoq; non parum pertinet, idcirco nõ ignorandum est, quid sit compositio in pi-
Cõpositio. ctura. Est autem compositio ea pingendi ratio, qua partes in opus picturæ componuntur. Amplissimum pictoris opus historia, historiæ partes, corpora: corporis pars membrum: membri pars est superficies. Etenim cum sit circumscriptio ea ratio pingendi, qua fimbriæ superficierum designantur cuiq;, & superficierũ aliæ paruę, ut animantium: aliæ ut ædificiorum, & Colossorum amplissimæ sint, de paruis superficiebus circumscribendis, ea præcepta sufficiant, quę hactenus dicta sunt. Nam ostensum est, ut eadem pulchrè uelo metiamur. In maioribus ergo superficiebus circumscribendis, noua ratio reperienda est. Qua de re quæ supra in rudimentis

mentis à nobis de ſupficiebus, radijs, pyramideq; atq; intercisione, expoſita ſunt, ea omnia menti repetenda ſunt. Deniq; meminiſti quæ de pauimenti paralellis, & centrico puncto, atq; linea diſſerui. In pauimento ergo paralellis inſcripto, alæ murorum, & quæuis huiuſmodi, quas incumbentes nuncupauimus ſuperficies, coędificandæ ſunt. Dicam ergo breuiter, quid ipſe in hac coędificatione efficiã. Principio ab ipſis fundamentis exordium capio: Latitudinẽ enim & longitudinem murorũ in pauimento deſcribo. In qua quidem deſcriptione illud à natura animaduerti, nullius quadrati corporis rectorum angulorum, pluſquàm duas ſolo incumbentes iunctas ſuperficies, uno aſpectu poſſe uideri. Ergo in deſcribendis parietum fundamentis, id obſeruo, ut ſolum ea latera circumeam, quę ſub aſpectu pateant. Ac primo ſemper à proximioribus ſuperficiebus incipio, maximè ab his, quæ æque ab intercisione diſtant.

ſtant. Itaq; has ego ante alias conſcri-bo, atq; quâm uelim eſſe harum ipſa-rum longitudinem ac latitudinem, ipſis in pauimento deſcriptis paralel lis, conſtituo. Nam quot ea uelim eſſe brachia, tot mihi paralellos aſſumo. Medium uerò paralellorum ex utri-uſq; diametri mutua ſectione accipio. Itaq; hac paralellorum menſura, pul-chre latitudinem atq; longitudinem ſurgentium à ſolo medium cõſcribo. Tum altitudinẽ quoq; ſuperficierum hinc non difficillime aſſequor. Nam quæ menſura eſt inter centricã lineã, & eum pauimenti locum, unde ædifi cij quantitas inſurgit, eandem menſu ram, tota illa quãtitas ſeruabit. Quod ſi uoles iſtanc quantitatẽ, ab ſolo eſſe uſq; in ſublime quater, quàm eſt homi nis picti longitudo, & fuerit linea cen trica ad hominis altitudinem poſita, erunt tunc quidem ab infimo, quan-titatis capite, uſque ad centricam li-neam, brachia tria. Tu uerò qui iſtam quantitatem uis uſq; ad brachia XII

excre

excreſcere, ter tantundem, quantum eſt à centrica uſq; ad inferius quantitatis caput ſurſum uerſus educito. Ergo ex his quæ retulimus rationibus pingendi, probè poſſumus omnes angulares ſuperficies circumſcribere. Reſtat ut de circularibus ſuperficiebus ſuis fimbrijs conſcribendis, enarremus. Circulares quidem ex angularibus extrahuntur. Id ipſe ſic facio Areolã quadrangulo æquilatero rectorum angulorũ incircuo, huiusq; quadranguli latera in partes eiuſmodi diuido, in quales partes inferior, in pictura, quadranguli linea diuiſa eſt. Lineasq; à ſingulis punctis, ad ſibi oppoſitos punctos diuiſionum ducens, paruis quadrangulis aream repleo illicq; circulum, quàm uelim magnum, ſuper inſcribo, ut mutuo ſeſe circulus & paralellæ lineæ ſecent. Omnesqúe ſectionum punctos loco adnoto, quæ loca in ſuis paralellis pauimenti deſcripti in pictura conſigno. Sed quia eſſet extremus labor

Areola.

labor minutis, ac penè infinitis paralellis totum circulum multis, ac multis locis percidere, quoad numerosa punctorũ consignatione, fimbria circuli continuaretur: Idcirco ipse cum octo, aut quod libuerit, percisiones notâro tum ingenio, eum circuli ambitum, pigendo ad ipsos signatos terminos duco. Fortassis breuior esset uia, hanc fimbriam ad umbram lampadis circumscribere: modo corpus, quod umbram efficiat, certa ratione lumen exciperet, & suo loco interponeretur. Itaq; diximus ut paralellorũ adiumentis, maiores superficies angulares, & circulares circunscribantur. Absoluta igitur omni circunscriptione, sequitur ut de compositione dicendum sit. Repetendũ idcirco est quid sit compositio. Est autem compositio ea pingendi ratio, qua partes in opus picturæ componuntur. Amplissimũ pictoris opus, non Colossus, sed historia est. Maior enim est ingenij laus in historia, quàm in Colosso. Historię partes

Compositio quid.

partes corpora, corporis pars membrum est. Membri pars est superficies. Primæ igitur operis partes, superficies, quod ex his membra, ex membris corpora, ex illis historia, ex qua ultimũ illud quidẽ & absolutũ pictoris opus perficitur. Ex superficierum compositione illa elegans in corporibus concinnitas, et gratia extat, quam pulchritudinem dicunt. Nam his uultus, qui superficies alias grandes, alias minimas illuc prominentes, istuc intus nimium retrusas, & reconditas habuerit, quales in uetularum uultibus uidemus: erit quidem is, aspectu turpis. In qua uerò facie ita uinctæ aderunt superficies, ut amęna lumina in umbras suaues defluant, nullæque angulorum asperitates extent, hanc merito formosam, & uenustam faciem dicemus. Ergo in hac superficierũ compositione, maximè gratia & pulchritudo perquirenda est. Quonam uerò pacto id assequamur, nulla admodũ mihi uisa est uia certior, quàm ut na- *Operis partes quæ.*

e turam

turam ipsam intueamur, diúq; ac diligentissimè spectemus, quemadmodum natura mira rerũ artifex, in pulcherrimis membris superficies cõposuerit. In qua imitanda, omni cogitatione & cura uersari, ueloq; , ut diximus, uehementer delectari oportet. Dumq; superatas à pulcherrimis corporibus superficies, in opus relaturi sumus semper terminos prius destinemus, quò lineas certo loco dirigamus. Hactenus de superficierũ compositione. Sequitur ut de cõpositione membrorũ referamus. In membrorũ

Cõpositio membrorũ

cõpositione danda in primis opa est, ut quæq; inter se membra cõueniant. Ea quidẽ tũc cõuenire pulchrè dicuntur, cum & magnitudine & officio & specie & coloribus & cæteris, si quæ sunt huiusmodi rebus, ad uenustatẽ et pulchritudinẽ correspõdeant. Quod si in simulachro aliquo caput amplissimũ, pectus pusillũ manus p ampla, pes tumens, corpus turgidũ adsit, ea sanè cõpositio erit aspectu deformis.

Ergo

Ergo quædam circa magnitudinẽ ratio tenenda est. In qua quidem commensuratione, iuuat in animantibus pingendis, primum ossa ingenio subtercolare. Nam hæc quod minime inflectantur, semper certã aliquã sedem occupant. Tum oportet neruos & musculos, suis locis inhærere. Denique extremũ carne & cute ossa, & musculos uestitos reddere. Sed hoc in loco fortassis aderunt quidam obijcientes, quòd supra dixerim, nihil ad pictorẽ earum rerũ spectare, quę nõ uideantur. Recte illi quidẽ, sed ueluti inuestiendo prius nudum subsignare oportet, quẽ postea uestibus obambiendo inuoluamus, sic in nudo pingẽdo, prius ossa & musculi disponendi sunt quos moderatis carnibus & cute ita operias, ut quo sint loco musculi nõ difficile intelligatur. At enim cũ has omnes mensuras natura ipsa explicatas, in mediũ exhibeat, tum in eisdẽ, ab ipsa natura, propriò labore recognoscendis utilitatem nõ modicam inueniet

 studiosus

ſtudioſus pictor. Idcirco laborē hunc studioſi ſuſcipiant, ut quantū in ſymmetria membrorū recognoſcenda ſtudij & operæ poſuerint, tantum ſibi ad eas res quas didicerint memoria firmandas, profuiſſe intelligant. Vnum tamen admoneo, ut in commenſurando animante, aliqua illius ipſius animantis membrum ſumamus, quo cætera metiamur. Vitruuius architectus, hominis longitudinem pedibus dinumerat. Ipſe uerò dignius arbitror, ſi cætera ad quantitatem capitis referantur. Tametſi hoc animaduerti, fermè cōmune eſſe in hominibus, ut eadem & pedis, & quæ eſt à mento ad ceruicem capitis, menſura interſit. Itaq; uno ſuſcepto membro, huic cætera accōmodanda ſunt. Vt nullum in toto animante, membrū adſit longitudine aut latitudine, cæteris non correſpondens. Tum prouidendum eſt, ut omnia membra ſuum, ad id de quo agitur, officium exequantur. Decet currentē manus nō minus iactare quàm

Symmetria

Aliás uerticem.

quàm pedes. At philoſophorũ orantem, malo in omni membro, ſui modeſtiam, quàm paleſtram oſtendet. Demon pictor, Hoplicitem in certamine expreſſit, ut illũ ſudare tum quidem diceres, alterũq; arma deponentem planè, ut anhelare uidereť. Fuit & qui Vlyxem pingeret, ut in eo nõ ueram, ſed fictam & ſimulatam inſaniam agnoſcas. Laudatur apud Romanos hiſtoria, in qua Meleager defunctus aſportatur, & qui ſubſunt, angi, & omnibus membris laborare uideantur. In eo uerò qui mortuus ſit, nullum adſit membrũ, quod non demortuum appareat, ſcilicet omnia pendent, manus, digiti, ceruix: omnia languida decidunt. Deniq; omnia ad exprimendam corporis mortem, congruunt, quod quidem omniũ difficillimũ eſt. Nam omni ex parte ocioſa in corpore membra effingere, tam ſummi artificis eſt, quàm uiua omnia, & aliquid agentia redderet. Ergo hoc ipſum in omni pictura ſeruandũ eſt,

παλαίστρα. Luctus & locus.

ut quæq; membra suum, ad id de quo agitur, officiũ ita peragant, ut ne minimus quidem articulus, pro re, uacet munere adeo, ut mortuorũ membra, ad unguem usq;, mortua, uiuentium uerò omnia, uiua esse uideant. Viuere corpus tum dicitur, cũ motu quodã, sua sponte, agatur. Mortemq;, aiunt: esse, ubi membra uitæ officia, hoc est motum & sensum, amplius ferre nequeunt. Ergo quæ corporũ simulachra, pictor, uiua apparere uoluerit, in his efficiet, ut omnia membra suos motus exequantur. Sed in omni motu uenustas & gratia sectanda est. Ac maximè hi membrorum motus, uiuaces & gratissimi sunt, qui aëra in altũ petunt. Tum speciem quoq; diximus in componendis membris spectandã esse. Nam per absurdum esset, si Helenæ, aut Iphigeniæ manus, seniles & rusticanæ uiderentur. Aut si Nestori pectus tenerum & ceruix lenis: aut si Ganimedi frons rugosa, crura athletæ: aut si Miloni, omnium robustis-

simo

ſimo, latera leuia & gracilia adderemus. Tum etiam in eo ſimulachro, in quo uultus ſint ſolidi, & ſucci pleni, ut aiunt, turpe eſſet lacertos & manus macie abſumptas agere. Cōtraq; qui Achamenidem, ab Aenea, in inſula inuentū, pingeret facie, qua eum fuiſſe, Virgilius refert: nec cætera faciei conuenientia ſequerentur, eſſet is quidē pictor perridiculus, atq; ineptus. Itaq; ſpecie omnia conueniant oportet. Tum colore quoque inter ſe correſpondeant, uelim. Nam quibus ſint uultus roſei, uenuſti, niuei, his pectus ac cætera membra fuſca, & truculenta minimè conueniunt. Ergo in compoſitione membrorum, quæ de magnitudine, officio, ſpecie & coloribus tenenda ſunt: diximus ſatis. Nam rei pro dignitate omnia ſubſequentur oportet. Et Venerem aut Mineruam ſaga indutam, minimè conuenit. Iouem, aut Martem, ueſte muliebri indecenter ueſtires. Caſtorē & Pollucem priſci pictores,
 pingendo

pingendo curabant, ut cum gemelli uiderentur, in altero tamen pugilem naturam, in altero agilitatē discerneres. Tum & Vulcano claudicandi uitium apparere, sub uestibus uolebant. Tantum illis erat studiū pro officio, specie & dignitate, quod oportet exprimere. Sequitur corporum compositio, in qua omne pictoris ingenium & laus uersatur. Quam quidē ad compositionem, nonnulla, in compositione membrorum dicta, pertinent. Nam officio & magnitudine corpora omnia, in historia cōueniant oportet. Si enim Centauros in cœna tumultuantes pinxeris, ineptum esset, in tam efferato tumultu, aliquem uino sopitum accubare. Tum etiam uitium esset, si homines pari distantia, alij alijs multo maiores: ut si canes, equis pares, in pictura adessent. Neq; parum etiam uituperandū est, quòd plerunque uideo pictos in ædificio homines, quasi in scrinio reclusos, in quo uix sedentes, & in orbem coacti recipiantur

Corporum compositio

recipiātur. Corpora igitur omnia,& magnitudine & officio, ad eam rem de qua agitur,cōueniant. Historia ue rò quā meritò possis & laudare & admirari eiusmodi erit, quæ illecebris quibusdā sese ita amœnā & ornatam exhibeat, ut oculos docti atq; indocti spectatoris, diutius quadā cum uoluptate,& animi motu,detineat. Primū enim quod in historia uoluptatē afferat,est ipsa copia & uarietas rerum. Vt enim in cibis atq; in Musica semper noua & exuberantia,cum cæteras fortassis ob causas,tum nimirum eam ob causam delectāt, quòd ab uetustis & consuetis differant. Sic in omni rerum uarietate,animus & copia admodum delectatur. Idcirco in pictura,& corporū & colorum uarietas amœna est. Dicam historiā esse copiosissimā illam, in qua suis locis permixti aderunt senes,uiri,adolescētes,pueri,matronæ, uirgines, infantes, cicures, catelli, auiculæ, equi, pecudes, ædificia, prouinciæq; : omnemq; copiam lau- Historia.

 dabo

dabo, modo ea ad rem de qua illic agitur, conueniat. Fit enim ut cum spectantes, lustrandis rebus morentur, tum pictoris copia gratiã assequatur. Sed hanc copiam uelim cum uarietate quadam esse ornatã, tum dignitate & uerecundia grauem atq; moderatam. Improbo quidem eos pictores, qui quo uideri copiosi, quóue nihil uacuum relictum uolunt, eó nullam sequuntur compositionẽ, sed confusè & dissolutè omnia disseminant, ex quo non rem agere, sed tumultuare, historia uidetur: ac fortassis qui dignitatẽ in primis in historia cupiet, huic solitudo admodũ tenenda erit. Vt enim in principe, maiestatẽ affert uerborũ paucitas, modo sensa & iussa intelligantur, sic in historia competens corporum numerus, adhibet dignitatem, uarietas gratiã affert. Odi solitudinẽ in historia, tamen copiam minimè laudo, quæ à dignitate abhorreat. Atq; in historia id uehemẽter approbo, quod à poëtis tragicis atq; comicis obserua-

tum

tum uideo, ut ꝙ possint paucis personatis fabulam doceant. Meo quidem iudicio nulla erit usque adeò tanta rerũ uarietate referta historia, quã nouem aut decem homines nõ possint condigne agere, ut illud Varronis huc pertinere arbitror, qui in cõuiuio tumultũ euitans, non plusquàm nouem accubantes, admittebat. Sed in omni historia, cum uarietas iocũda est, ea tamen in primis omnibus grata est pictura, in qua corporũ status atque motus, inter se multo dissimiles sunt. Stent igitur alij toto uultu conspicui, manibus supinis, & digitis micãtibus, alterũ in pedẽ innixi: alijs aduersa sit facies, & demissa brachia, pedesque iniũcti, singulisque singuli flexus, & actus extẽt: alij consideãt, aut in flexo genu morẽtur, aut propè incumbãt, sintque nudi, si ita deceat, aliq: nõnulli mixta ex utrisque arte, partim uelati, partim nudi assistant. Sed pudori semp & uerecundiæ inseruiamus. Obscœnæ quidem corporis, & hæ omes partes, quæ parum gratiæ

Historia nouem aut decem personis agi poterit.

gratiæ habent, panno, aut frondibus, aut manu operiantur. Apelles Antigonis imaginẽ, ea tantũ parte uultus pingebat, qua oculi uitium non aderat. Et Homerus, cum naufragũ Vlissem è somno excitãt, ex sylua, ad mulierculartum uocem progredi nudum faceret, homini, ex frondibus arboreis ramum, obscœnarũ partium corporis, tegumentũ, dedisse legitur. Periclem referunt, oblongum & deforme habuisse caput, idcirco à pictoribus & sculptoribus, nõ ut cæteros in operto capite, sed casside uestito, eum formari solitum. Tum antiquos pictores, refert Plutarchus, solitos in pingendis regibus, si quid uitij erat formæ, non id p̃termissum uideri uelle, sed quàm maximè possent, seruata similitudine, emendabãt. Hanc ergo modestiam & uerecundiam in uniuersa historia obseruari cupio, ut fœda aut prætereantur, aut emendentur. Deniq;, ut dixi, studendum censeo, ut in nullo fermè idem gestus, aut status conspiciatur.

Animos

Animos deinde spectãtium mouebit historia, cum qui aderint quieti homines, suum animi motum maximè præ se ferent. Fit nanqꝫ natura, qua nihil sui similium rapatius inueniri potest, ut lugentibus, collugeamus: ridentibus, arrideamus: dolentibus, condoleamus. Sed hi motus animi, ex motibus corporis cognoscuntur. Nam uidemus, ut tristes, quòd curis adstricti, & ægritudine defessi sint, totis sensibus ac uiribus torpeãt, interqꝫ pallentia, & admodũ labentia membra, sese lenti detineant. Est quidem merentibus pressa frons, ceruix languida, deniqꝫ omnia ueluti defessa, & neglecta procidunt. Iratis uerò, quòd animi ira incendantur, & uultus & oculi intumescunt, ac rubent, membrorũqꝫ omnium motus, pro furore iracundiæ, in eisdem acerrimè & iactabundi sunt. Læti autẽ & hilares cum sumus, tum solutos, & quibusdã flexionibus gratos motus habemus. Laudatur Euphranor, quòd in Alexandro Paridis

uultus

uultus & faciem effecerit, in qua illum & iudicem Dearum, & amatorē Helenæ, & unà Achillis interfectorē possis agnoscere. Est & dæmonis pictoris mirifica laus, quòd in eius tabulis adesse iracundū, iniustum, inconstantem, unaq; & exorabilem, & clementem, misericordem, gloriosum, humilem, ferocemq; facilè intelligas. Sed inter cæteros referūt Aristidem Thebanum Apelli æqualem propè, hos animi motus expressisse, quos certum quidem est, & nos quoq; dum in ea re studium & diligentiā, quantū conuenit, posuerimus, pulchrè assequimur. Pictori ergo corporis motus notissimi sint oportet, quos quidē multa solertia à natura petendos censeo. Res enim perdifficilis est propè, infinitis animi motibus, corporis quoq; motus uariare. Tum quis hoc, nisi qui expertus sit, crediderit, usq; adeò esse difficilè, cum uelis, ridentes uultus effigiare, uitare id, ne plorabundi magis quàm alacres uideantur? Tum uerò &

rò & quis poterit sine maximo studio & dilig ētia uultus exprimere, in quibus & os, & mentã, & oculi, & genæ, & frons, & supercilia in unum ad luctum, aut ad hilaritatem conueniant: Idcirco diligentissimè ex ipsa natura cuncta perscrutanda sunt, semperq́ꝫ promptiora imitanda. Eaq́ꝫ potissimum pingēda sunt, quæ plus animis, quod excogitent, relinquant, quàm quæ oculis intueantur. Sed nos referamus nōnulla, quæ de motibus partim fabricauimus nostro ingenio, partim ab ipsa natura didicimus. Primũ reor oportere, ut omnia inter se corpora ad eam rem, de qua agitur, concinnitate quadam moueantur. Tum placet in historia adesse quempiam, qui earum quæ gerantur rerum, spectatores admoneat, aut manu ad uisendum aduocet, aut, quasi id negocium secretum esse uelit, uultu, ne eò proficiscare, truci, & toruis oculis minitetur: aut periculum, remúe aliquam illic admirandam demonstret,

Pingenda quæ sint.

aut ut unà arrideas, aut ut simul deplores, suis te gestibus inuitet: deniq́ꝫ, & quæ illi, cum spectantibus & quæ inter se picti exequẽtur omnia, ad agendam & docendã historiam, congruãt necesse est. Laudatur Thimantes Cyprius in ea tabula, qua Colloteicũ uicit: Quod cum in Iphigeniæ immolatione tristem Calcanta tristiorẽ fecisset Vlyssem: inq́ꝫ Menelao mœrore affecto, omnem artem & ingeniũ exposuisset, consumptis affectibus non reperiens, quo dignè modo tristissimi patris uultus referret, pannis inuoluit eius caputut: cuiq́ꝫ plus relinqueret, quod de illius dolore animo meditaretur, quàm quod posset uisu discernere. Laudatur & nauis apud Romãs, ea in qua noster Etruscus picto Giottus, undecim metu & stupore perculsos, ob socium, quem supra undas meantem uidebant, expressit, ita pro sequenq́ꝫ suum turbati animi inditium uultu, & toto corpore præferentem, ut in singulis, singuli affectionũ motus ap-

sus, appareant. Sed decet hunc totum locum de motibus, breuissimè transigere. Sunt nanque motus alij animorũ, quos docti affectiones nuncupant, ut ira, dolor, gaudiũ, timor, desiderium, & eiusmodi: sunt & alij corporum. Nam dicuntur moueri corpora plerisque modis, siquidẽ cum crescunt, aut minuũtur: cumque ualentes in ægritudinem cadunt, cumque à morbo in ualetudinem surgunt, cumque locum mutent, & huiusmodi causis moueri corpora dicuntur. Nos autem pictores, qui motibus membrorũ uolumus animos affectos exprimere, cæteris disputationibus omissis, de eo tantũ motu referamus, quem tum factum dicunt, cum locus mutatus sit. Res omĩs quæ loco mouetur, septem habet mouendi itinera. Nam aut sursum uersus, aut deorsum, aut in dexteram, aut in sinistram, aut illuc longè recedendo, aut contrà nos redeundo. Septimus uerò mouendi modus, is qui in gyrum ambiendo uergitur. Hos igitur omẽs mo- Motus

tus cupio esse in pictura. Adsint corpora nõnulla, quæ se ad nos porrigãt, alia abeãt horsum, dextrorsum, & sinistrorsum. Tum ex ipsis corporibus nõnullæ partes aduersus conspectantes, ostentẽtur, aliquæ retrocedãt, aliæ sursum tollãtur, aliquæ in infimũ tendantur. Sed cũ in his expingendis motibus, ratio plerunq; & modus transgrediatur; iuuat hoc loco de statu, & de motibus membrorũ referre nonnulla, quæ ex ipsa natura collegi, unde planè intelligatur qua moderatione his motibus utendum sit. Perspexi quidẽ in homine, quàm in omni statu sui, totum substituat corpus capiti, membro omnium ponderosissimo. Tum si toto corpore idem in unum pedem institerit, semper is pes, tanquàm columnæ basis, est ad perpendiculum capiti subiectus. Ac fermè semper eò stantis uultus porrectus est quò sit pes ipse directus. Capitis uerò motus animaduerti, uix unquàm ullam in partẽ esse tales, ut non semper aliquas

aliquas reliqui corporis partes sub se positas habeat, quibus immane pondus regat, aut certè in aduersam partem, tanquàm alterã lancem, aliquod membrum protrahat, quod ponderi respõdeat. Nanq; idem uidemus, dum quis manu extensa, pondus aliquod substentat, ut altero pede tanquàm asse bilancis firmato, alia tota corporis pars ad coæquandũ pondus contrâ sistatur. Intellexi & stantis caput, non plus uerti sursum, q̃ quo oculi cœlum medium contueãtur, neq; in alterũ latus plus diuerti, quàm usq; quo mentum, scapulã attigerit. In ea uerò parte corporis qua incingimur, uix unquã ita intorquemur, ut humerum supra umbilicũ, ad rectã lineam super astituamus. Tibiarum & brachiorũ motus, liberiores sunt, modo cæteras corporis honestas partes non impediãt. At in his illud à natura perspexi, manus fermè nunq̃ supra caput, neq; cubitũ supra humeros eleuari. Neq; supra genu pedem in altum attolli, neq;

pedem à pede plus distare, quàm quantum pedis unius spaciū inter sit. Tum spectaui si quā in altum protendamus manum, eum motum, cæteras omnes eius lateris partes, ad pedem usq; subsequi, ut etiam ipsius pedis calcaneus, eiusdem brachij motu, à pauimēto eleuetur. Sunt his simillima perplurima, quæ diligens artifex animaduertet, & fortasse quæ ipse hactenus retuli, usq; adeò in promptu sunt, ut superflua uideri possint. Sed ea idcirco non neglex imus, q̄d plerosq; in ea re uehementer errare nouerimus. Motus enim nimium acres exprimunt, efficiuntq; ut in eodem simulachro, & pectus & nates, uno sub prospectu conspiciantur: quod quidem cum impossibile factu, tum indecentissimum uisu est. Sed hi quò audiūt, eas imagines maximè uiuas uideri, quæ plurimū membra agitent, cò histrionū motus, spreta omni picturæ dignitate, imitantur. Ex quo non modo gratia & lepore eorū opera nuda sunt, sed etiam artificis nimis

ferueno

feruens ingenium exprimũt. Suaues enim & gratos, atq; ad rem de qua agitur, condecẽtes habere pictura motus debet. Sit in uirginibus motus & habitudo uenusta, simplici ætate cõpta, atq; amœna, quæ statum magis sapiat & dulcem quietem quàm agitationẽ: tametsi Homero, quẽ Zeusis secutus est, etiam in fœminis forma ualidissima placuit. Sint in adolescente motus leuiores, iocundi, cum quadam significatione ualentis animi & uiriũ. Sint in uiro motus firmiores, & status celeri palestræ admodũ ornati. Sint in senibus omnes motus tardi. Sintq; ipsi status defessi, ut corpus non pedibus modo ambobus sustineant, sed & manibus aliquo inhæreant: deniq; pro dignitate cuiq; sui motus corporis, ad eos, quos uelis exprimere motus animi, referantur. Tum deniq; maximarum animi perturbationũ, maximè in membris significationes, assint necesse est. Atqui hæc de motibus ratio in omni animãte admodum cõmunis est.

Non enim cõuenit bouem aratorem, his motibus uti, quibus Bucephalum generosum Alexandri equũ. At celebrem illam Inachi filiam, quæ in uaccam conuersa sit, fortassis currentem erecta ceruice, leuatis pedibus, intorta cauda perapte pingemus. hæc de animantium motu breuiter excursa, sufficiant. Nunc uerò quoniam & rerum inanimatarum, eos omnes quos dixi motus, in pictura necessarios esse arbitror, quonam illa pacto moueantur dicendum censeo. Sanè & capillorũ, & iubarum, & ramorũ, & frondium, & uestium motus in pictura expressi delectant. Ipse quidem capillos cupio eos omnes quos retuli septem motus agere. Etenim uertantur in gyrum, nodum conantes atq; undent in aëra, flammas imitantes, modoq; sub alijs crinibus serpiant, modo sese in has, atq; has partes attollant: sintq; item ramorum flexus, & curuationes partim in sublimè arcuati, partim introcedant, partim ut funis, intorquean-
tur.

tur. Idq́ ipſum in plicis pannorũ obſeruetur, ut ueluti ex trunco arboris rami in omnes partes emanent, ſic ex plica ſuccedant plicæ, utputa in ſuos ramos: in hisq́ idem quoque omnes motus expleantur, ut nulla panni extenſio adſit, in qua non idem fermè omnes motus reperiantur. Sed ſint motus omnes, quod ſæpius admoneo, moderati & faciles, gratiamq́ potius quàm admirationẽ laboris exhibeãt. Iam uerò cum pannos motibus aptos eſſe uolumus, cumq́ natura ſui panni graues, & aſſiduo in terram cadentes, omnes admodum flexiones refugiãt, pulchrè idcirco in pictura Zephyri, aut Auſtri facies perflans inter nubes ad hiſtoriæ angulũ ponetur, qua panni omnes aduerſi pellantur. Ex quo gratia illa aderit, ut quæ corporũ latera uentus feriat, quòd panni uento ad corpus imprimantur, ea ſub panni uelamento propè nuda appareant. A reliquis uerò lateribus panni uento agitati, perapte in aëra inundabunt.

Sed in hac uenti impulsione, illud caueatur, ne ulli pannorũ motus contra uentum surgant, neue nimium refracti, neue nimium porrecti sint. Hæc igitur de motibus animantium, & rerum inanimatarũ dicta, ualde à pictore seruanda sunt: tum etiam ea omnia diligenter exequenda, quæ de superficierum membrorum, corporumque compositione, recensuimus. Itaque duæ à nobis partes picturæ absolutæ sunt, circũscriptio & cõpositio. Restat ut de luminũ receptiõe dicendũ sit. In rudi mentis satis demõstrauimus, quã uim lumina ad uariandos colores habeãt. Nã manẽtibus colorũ generib. modo apertiores, modo restrictiores colores pro luminũ, umbrarũque pulsu fieri edocuimus, albumque & nigrũ, colores eos esse, qbus lumina & umbras in pictura exprimamus: cęteros uerò colores tanquàm materiã haberi, quibus luminis & umbræ alterationes adigant. Ergo cæteris omissis explicandũ est, quonã pacto sit pictori albo & nigro utendũ.

Veteres

Veteres pictores, Polignotũ & Thimantem quatuor coloribus, tantum usos fuisse, tum Aglaophon simplici colore delectatum, admirantur, ac si in tanto, quem putabat esse colorum numero, modicum sit, eosdem optimos pictores, tam paucos in usum delegisse, copiosiq; artificis putent, omnem colorũ multitudinẽ, ad opus congerere. Sanè ad gratiam & leporem picturæ affirmo, copiam colorũ & uarietatem plurimum ualere, sed sic uelim pictores eruditi existiment, summã industriam atq; artem, in albo tantum & nigro disponendo uersari, inq; his duobus probè locandis, omne ingenium & diligentiam consumandam. Nam ueluti luminum & umbræ casus id efficit, ut quo loco superficies turgeant, quòue in cauũ recedant, quantúmue quæq; pars declinet ac deflectat appareat. Sic albi & nigri concinnitas efficit illud, quod Nitiæ pictori Atheniensi laudi dabatur. Quódue artifici in primis optandum

dum est, ut suæ res pictæ maximè emi nere uideantur. Zeusim nobilissimũ, uetustissimumq́; pictorē dicunt, quasi principem ipsam hanc luminum & umbrarum rationem, tenuisse. Cæteris uerò ea laus minimè attributa est. Ego quidem pictorem nullum uel mediocrem putabo, eum qui non planè intelligat, quam uim umbra omnis & lumina in quibusq; superficiebus habeant. Pictos ego uultus, & doctis & indoctis cōsentientibus laudabo, eos qui, ueluti exsculpti, extare á tabulis uideantur, eosq́; contrà uitu perabo, quibus nihil artis, nisi fortassis in lineamentis, eluceat. Bene conscriptam, optimè coloratam compositionem esse uelim. Ergo ut uituperatione careant, utq́; laudem mereantur, in primis lumina & umbræ diligentissimè notanda sunt. Atq; animaduertendum quàm in eam superficiem, in quam radij luminũ feriant, color ipse insignior atq; illustrior sit. Tum ut dehinc sensim deficiente ui

luminum

luminum, idem color, ſubfuſcus red-
datur. Deniq; animaduertendum eſt,
quo pacto ſemper umbræ luminibus
ex aduerſo reſpondeant, ut nullo cor-
pore ſuperficies lumine illuſtretur,
in quo eodem contrarias ſuperficies,
umbris obtectas, non reperias. Sed
quantum ad lumina albo, & umbras
nigro imitandas pertinet, admoneo:
ut præcipuum ſtudium adhibeas ad
ſuperficies eas cognoſcendas, quæ lu
mine, aut umbra pertactæ ſunt.

Id quidem â natura & rebus ipſis
pulchrè perdiſces. Eas demum cum
probè tenueris, cum leuiſſimo albo
quàm parciſſimè ſuo loco intra fim-
brias colorem alteres, ſuoq; contra-
rio loco, pariter nigrum ilicò adiun-
ges. Nam hac albi & nigri conlibra
tione, ut ita dicam, ſurgens promi-
nentia, fit perſpicatior. Dehinc pari
parſimonia additamentis proſeque-
re, quoad quid ſatis ſit, aſſecutum te
ſentias. Erit quidem ad eam rem co-
gnoſcendã iudex optimus ſpeculum

Ac neſcio

Ac nescio quo pacto res pictæ in speculo gratiã habeant, si uitio careant. Tum mirum est, ut omnis menda picturæ, in speculo deformior appareat. A natura ergo suscepta, speculi iudicio emẽdentur. Sed liceat hic nõnulla, quæ à natura hausimus, referre. Animaduerti quidem, ut planæ superficies, uniformem, omni loco sui, colorem seruent: Sphæricæ uerò & concauæ, colores uariant. Nã istic clarior, illic obscurior. Alio uerò loco, medij coloris species, seruatur. Hæc autem coloris in non planis superficiebus alteratio, difficultatẽ exhibet ignauis pictoribus; sed si, ut docuimus, rectè fimbrias superficierum pictor cõscripserit, luminumq; sedes discriminârit, facilis tum quidem erit colorãdi ratio. Nam leuissimo quasi rore primum usq; ad discriminis lineam, albo aut nigro eam superficiẽ, ut oporteat, alterabit: Dehinc aliam, ut ita loquar, irrorationem citrà lineam, post hanc aliam citrà hanc, &

citrà

citrà eam aliā superaddendo assequetur, ut cum illustrior locus apertiori colore pertinctus sit, tum idem deinceps color, quasi fumus, in contiguas partes diluatur. At meminisse oportet, nullam superficiem usq; adeò dealbandam esse, ut eandē multò ac multò candidiorē nequeas efficere. Ipsas quoq; niueas uestes, exprimendo citrà ultimū candorem, longè residendū est. Nam habet pictor aliud nihil, quàm album colorem, quò ultimos tersissimarū superficierū fulgores imitetur: solumq; nigrum inuenit, quo ultimas noctis tenebras referat. Idcirco in albis uestibus pingendis, unum ex quatuor generibus colorum, suscipere opus est, quod quidem apertum & clarum sit: Idq; ipsum contrà in nigro, fortassis pallio pingendo, alium extremum, quòd nō longè ab umbra distet, ueluti profundi, & nigrantis maris colorē sumemus. Deniq; uim tantum hæc albi & nigri compositio habet, ut arte & modo facta, aureas, argenteasq;

argenteasq́ ac uitreas ſplendidiſſimas ſuperficies, demonſtret in pictura. Ergo uehemẽter uituperandi ſunt pictores, qui albo intemperanter, & nigro indiligenter utuntur. Ideò ipſe uellem apud pictores album colorem longè carius, quàm præcioſiſſimas gemmas, coëmi. Cõduceret quidem album & nigrum, ex illis unionibus Cleopatræ, quos aceto colliquabat, conſtare, quo eorum auariſſimi redderentur. Nam & lepidiora opera, & ad ueritatem proximiora eſſent, neque facilè dici poteſt, quantam eſſe oporteat diſtribuendi albi, in pictura, parſimoniam, atque modũ. Hinc ſolitus erat & Zeuſis pictores redarguere, quòd neſcirent quid eſſet nimis. Quòd ſi uitio indulgendum eſt, minus redarguendi ſunt, qui nigro admodum profuſè, quàm qui albo paulum intemperanter utantur. Natura enim ipſa indies atrum & horridum opus, uſu pingendi odiſſe diſcimus. Continuoq́ quò plus
intelligi

intelligimus, eò plus ad gratiam & uenustatem manum delinitam reddimus. Ita natura omnes aperta & clara amamus. Ergo qua in parte facilior peccato uia patet, eò obstruenda est magis. Hæc de albi & nigri usu dicta hactenus. De colorum uerò generibus, etiam ratio quædam adhibenda est. Sequitur ergo ut de colorum generibus nonnulla referamus, non id quidem, quemadmodum Vitruuius architectus, quo loco rubrica optima, & probatissimi colores inueniantur. Sed quonam pacto selecti, & ualdè pertriti colores in pictura componendi sint. Ferunt Euphranorem priscum pictorem, de coloribus non nihil mandasse literis, ea scripta non extant hac tempestate. Nos autem qui hanc picturæ artem, seu ab aliis olim descriptam, ab inferis repetitam, in lucem restituimus; siue nunquam à quoquam tractatam, à superis deduximus, nostro, ut usque fecimus, ingenio, pro instituto rem prosequamur.

Colorum genera.

Velim

Velim genera colorum & species, quoad id fieri possit, omnes, in pictura quadã cũ gratia & amœnitate spectari. Gratia quidẽ tunc extabit, cum exacta quadam diligentia colores coloribus aderunt: ut si Dianam agentem choros pingas, huic nymphæ uirides, illi propinquæ candidos, proximæ huic purpureos, alteri croceos amictus dari conuenit. Ac deinceps istiusmodi colorum diuersitate, certe induantur, ut clari semper colores, aliquibus diuersi generis obscuris coloribus, cõiungantur. Nam ea quidem coniugatio colorum, & uenustatem, à uarietate: & pulchritudinẽ, à comparatione illustriorem refert. Atqui est quidẽ nonnulla inter colores amicitia, ut iuncti alter alteri gratiam & uenustatem augeat. Rubeus color: si inter cœlestem & uiridem medius insideat, mutuũ quiddam utrisq; suscitat decus. Niueus quidem color, non modo inter cinereum atq; croceũ positus, sed penè omnibus coloribus hilaritatem

laritatem præstat. Obscuri autem colores, inter claros, nõ sine insigni dignitate assident. Pariq; ratione inter obscuros, clari bellè collocantur. Ergo quam dixi uarietatem colorũ, in historia pictor disponet. At sunt qui auro immodicè utantur, quod aurum putent quandam historiæ afferre maiestatẽ, eos ipse planè non laudo, quin & si eam uelim Didonẽ Virgilij expingere, cui pharetra ex auro, in aurumq; crines nodabantur. Aurea cui fibula uestem subnectebat, aureisq; frenis uehebatur, omniaq; splendebãt auro. Eam tamen aureorũ radiorum copiam, quæ undiq; oculos uisentiũ perstringat, potius coloribus imitari enitar, quàm auro. Nam cum maior in coloribus sit artificis admiratio, & laus, tum etiam uidere licet, in plana tabula auro posito, ut pleræq; superficies, quas claras & fulgidas representare oportuerat, obscuræ uisentibus appareant. Aliæ fortassis quæ umbrosiores debuerant esse, luminosiores

res porrigantur. Cætera quidem fabrorũ ornamenta, quæ picturæ adijciuntur, ut scilicet circumsculptæ columnæ, & bases & fastigia, non sanè uituperabo, si ex ipso argento atq; auro solido, uel admodum purissimo fuerint. Nam & gemmarum quoq; ornamentis, perfecta & absoluta historia dignissima est. Hactenus picturæ partes tres, breuissimè transactę à nobis sunt. Diximus de circumscriptione minorum & maiorum superficierum. Diximus de compositione membrorum, atq; corporum. Diximus de coloribus, quantum ad pictoris usum pertinere arbitrabamur. Omnis igitur pictura à nobis exposita est, quam quidem in tribus his rebus consistere prædiximus: circumscriptione, compositione & luminum receptione.

Sed

LEONIS BAPTISTAE DE ALBERTIS, LIBER III. PICTOR INCIPIT.

ED cum ad perfectũ pictorem instituendũ, ut omes quas recensuimus laudes, assequi possit, nõ nulla etiã supersunt, quę his commentarijs minime prætereunda censeo, ea quàm breuissimè referamus. Pictoris officiũ est, quæuis data corpora ita insuperficie lineis & coloribus conscribere atq; pingere, ut certo interuallo, certaq; centrici radij positione constituta, quæq; picta uideas, eadem prominentia, & datis corporibus persimillima uideantur. Finis pictoris laudem, gratiam & beneuolentiã, magis quàm diuitias ex opere adipisci. Id quidem assequetur, dum eius pictura oculos, & animos spectantium tenebit, atque mouebit. Quæ res quonam argumento fieri possint, diximus cũ de compositione

Pictoris officium.

atq; luminum receptione supra discepta uimus. Sed cupio pictorem, quo hæc possit omnia pulchre tenere, in primis esse uirum & bonũ, & doctum bonarum artium. Nam nemo nescit quantum probitas, uel magis quàm omnis industriæ, aut artis admiratio, ualeat ad beneuolentiam ciuiũ comparandam. Tum nemo dubitat beneuolentiam multorum artifici plurimum cõferre ad laudem, atq; ad opes parandas. Siquidem ex ea fit, ut nonnunquàm diuites beneuolentia, magisquàm artis peritia moueantur, ac lucra ad hunc potissimum modestum & probum deferant, spreto alio peritiore sanè, sed fortassis intemperanti. Quæ cum ita sint, moribus egregiè inseruiendũ erit artifici, maximè humanitati & facilitati, quò & beneuolentiam, firmum contrà paupertatem præsidium, & lucra, optimum ad perficiendam artem, auxilium, assequatur. Doctum uerò pictorẽ esse opto, quoad eius fieri possit, omnibus in

artibus

artibus liberalibus, sed in eo præsertim Geometriæ peritiam desidero. Assentior quidem Pamphilo antiquissimo & nobilissimo pictori, à quo ingenui adolescentes primo picturam didicere. Nam erat eius sententia, futurum neminem pictorem bonum, qui Geometriam ignorârit

Nostra quidem rudimenta, ex quibus omnis absoluta & perfecta ars picturæ depromitur, à Geometra facilè intelliguntur. Eius uerò artis imperitis, neq; rudimenta, neque ullas picturæ rationes, posse satis patêre arbitror. Ergo Geometriam pictoribus minimè negligendam affirmo. Proximè non ab re erit, si poëtis atq; rhetoribus delectabuntur. Nam hi quidem multa, cum pictore, habent ornamenta communia.

Neq; parum illi quidem multarum rerum noticia copiosi literati, ad historiæ compositionem pulchrè constituendam iuuabũt, quæ omnis laus præsertim in inuentione consistit.

Atqui ea quidem hanc habet uim, ut etiam sola inuentio, sine pictura delectet. Laudatur dum legitur illa calumniæ descriptio, quam ab Apelle pictam, refert Lucianus. Eam quidem enarrare, minimè ab instituto alienum esse censeo, quò pictores admoneantur, eiusmodi inuentionibus fabricandis aduigilare oportere.

Calumniæ descriptio. Erat enim uir unus cuius aures ingentes extabant, quem circa duæ adstabant mulieres Inscitia, & Suspitio. parte alia ipsa Calumnia aduentans, cui forma mulierculæ speciosæ, sed quæ ipso uultu nimis callere astu uidebatur: manu sinistra facem accensam tenens: alteram uerò manu per capillos trahens adolescentem, qui manus ad cœlum tendit. Duxq; huius est uir quidam pallore obsitus, deformis, truci aspectu, quem merito compares his, quos in acie longus labor confecerit, hunc esse Liuorem merito dixere. Sunt & aliæ duæ Calumniæ comites mulieres, orna-

menta dominę componentes, Inſidię & Fraus. Poſt has pulla & ſordidiſſima ueſte operta ſeſe dilanians, adeſt Pœnitentia. Proximè ſequente pudica & uerecunda Veritate. Quę planè hiſtoria, etiā ſi dum recitatur animos tenet, quantum cenſes eam gratiæ & amœnitatis ex ipſa pictura, eximij pictoris, exhibuiſſe? Quid tres illæ iuuenculæ ſorores, quibus Exiodus imposuit nomina: Aglaia, Euphoſine, atq; Thalia, quas pinxere implexis inter ſe manibus ridentes, ſoluta & perlucida ueſte ornatas. Ex quibus liberalitatē demonſtratā eſſe uoluere: quòd una ſororū det, alia accipiat, tertia reddat beneficium. Qui quidem gradus, in omni perfecta liberalitate, adeſſe debent. Vides quàm huiuſmodi inuenta, magnā artifici laudē comparent? Idcirco ſic cōſulo, poëtis atq; rhetoribus, cæteriſq; doctis literarū, ſeſe pictor ſtudioſus, familiarem atq; beneuolum dedat. Nam ab eiuſmodi eruditis ingenijs, cū ornamenta acci-

piet optima, tum in his profectò inuentionibus iuuabitur, quæ in pictura non ultimam sibi laudem uendicent. Phydias egregius pictor, fatebatur se ab Homero didicisse, qua potissimum maiestate Iouem pingeret. Nostris, sic arbitror, nos etiam poëtis legendis, & copiosiores & emendatiores futuros, modo discendi studiosiores fuerimus, quàm lucri. Sed plerunque non minus studiosos, quàm cupidos, quòd uiam perdiscendæ rei ignorent, magis quàm discendi labor frangit. Idcirco quonam pacto in hac arte nos eruditos fieri oporteat, ordiamur. Caput sit: omnes discendi gradus, ab ipsa natura esse petendos. Artis uerò perficiendæ ratio, diligentia, studio & assiduitate comparetur. Velim quidem eos qui pingendi artē ingrediunt̄, id agere, quod apud scribendi instructores obseruari uideo. Nam illi quidē prius omnes elementorū characteres separatim edocent. Postea uerò syllabas, atque subinde dictiones

dictiones componere instruūt. Hanc ergo rationem & nostri in pingendo sequantur. Primo ambitū superficierum, quasi picturæ elementa, tum & superficierū connexus. Dehinc membrorū omnium formas, distinctè edi- scant, omnesq; quæ in membris possint esse differentias, memoriæ cōmen dent. Nam sunt illę quidem neq; modicæ neq; non insignes. Aderūt quibus sit nasus gibbosus. Erunt qui ge rant simas nares, recuruas, patulas: alij buccas fluentes porrigūt: alios labiorum gracilitas ornat, ac deinceps quæq; membra aliquid præcipuū habent, quod cum plus aut minus adfue rit, tunc multò totum membrū uariet. Quinetiam uidemus ut eadem membra pueris nobis rotunda, & ut ita di cam, tornata atq; leuia, ætatis uerò accessu asperiora, & admodū angulata sint. Hæc igitur omnia picturæ studiosus, ab ipsa natura accipiet, ac secū ipse assiduo meditabitur, quonam pacto quæq; extent: In eaq; inuestiga-

tione continuò oculis & mente persistet. Spectabit nanque sedentis gremiũ, & tibias, ut dulce in procliuum labantur. Notabit stantis faciem totam, atque habitudinem. Denique nulla erit pars, cuius officium & symmetriã, ut Græci aiunt, ignoret. At ex partibus omnibus non modo similitudinẽ rerum, uerum etiam in primis ipsam pulchritudinẽ diligat. Nam est pulchritudo in pictura res non nimis grata, quàm expetita. Demetrio pictori illi prisco ad summã laudem defuit, quòd similitudinis exprimendæ fuerit curiosior, quàm pulchritudinis. Ergo à pulcherrimis corporibus omnes laudatæ partes, eligendæ sunt. Itaque non in postremis ad pulchritudinẽ habendam, percipiendam atque exprimendam, studio & industria contẽdendum est. Quæ res tametsi omnium difficillima sit, quòd non uno loco omnes pulchritudinis laudes comperiantur, sed raræ illæ quidem ac dispersæ sint, tamen

men in ea inuestiganda, ac perdiscenda omnis labor exponēdus est. Nam qui grauiora appræhendere, & uersare didicerit, is facilè minora poterit ex sententia. Neq; ulla est usqueadeò difficilis res, quàm non studio & assiduitate possis perficere. Sed quò sit studium non futilè & cassum, fugienda est illa consuetudo multorum, qui suapte ingenio, ad picturæ laudem contendunt, nullam naturalē faciem eius rei oculis, aut mente coràm sequentes. Hi enim non rectè pingere discunt, sed erroribus assuefiunt. Fugit enim imperitos, ea pulchritudinis Idea, quam peritissimi uix discernūt. Zeusis præstantissimus & omnium doctissimus & peritissimus pictor, facturus tabulam, quam in templo Lucinæ apud Crothoniates publicè dicaret, non suo confisus ingenio temerè, ut ferè omnes hac ætate pictores, ad pingendum accessit, sed quòd putabat omnia, quæ ad uenustatem

quæreret

quæreret, ea non modo proprio inge nio non posse, sed ne à natura quidem petita, uno posse in corpore reperiri. Idcirco ex omni eius urbis iuuentute delegit uirgines quinq; , forma præstantiores, ut quod in quaq; esset formæ muliebris laudatissimũ, id in pictura referret. Prudenter is quidem: nam pictoribus nullo proposito exemplari, quod imitentur, ubi ingenio tantum pulchritudinis laudes captare enitũtur, facilè euenit, ut eo labore non quam debẽt, aut quęrunt pulchri tudinem assequantur, sed planè in malos, quos uel uolentes uix possunt dimittere, pingẽdi usus dilabantur. Qui uerò ab ipsa natura omnia suscipere consueuerit, is manum ita exercitatã reddet, ut semper quicquid conetur naturam ipsam sapiat. Quæ res, in picturis, q̃ sit optanda uidemus. Nam in historia si adsit facies cogniti alicuius hominis, tametsi nõnullæ præstan tioris artificij emineant, cognitus tamen uultus omnium spectantiũ oculos ad

los ad se rapit. Tantam in se, quod sit à natura sumptum, & gratiam & uim habet. Ergo semp quæ picturi sumus, ea à natura sumamus, semperq; ex his quæq; pulcherrima & dignissima deligamus. Sed cauendum ne quod pleriq; faciunt, ea minimis tabellis pingamus. Grandibus enim imaginibus te uelim assuefacias, quæ quidē quàm proximè magnitudine, ad id quod uelis efficere, accedant. Nam in paruis simulachris maxima uitia maximè latent. In magna effigie, etiam minimi errores cōspicui sunt. Scripsit Galienus uidisse se in anulo sculptū Phaëtontem quatuor equis uectum, quorū frena & omnes pedes & pectora distinctè uidebant. Concedant pictores hanc laudem sculptoribus gemmarū, ipsi uerò maioribus in campis laudis uersentur. Nam qui magnas figuras fingere aut pingere nouerit, is perfacilè atq; optimè unico tractu eiusmodi minuta poterit. Qui uerò pusillis his monilibus manum & ingeniū assuefecerit,

fecerit, facilè in maioribus aberrabit. Sunt qui aliorũ pictorum opera emulentur, atq; in ea re sibi laudem quærant, quod Camalidem sculptorem fecisse ferunt, qui duo pocula cęlauit, in quibus Zenodorum ita æmulatus est, ut nulla in operibus differentia agnosceretur. At pictores maximo in errore uersantur, si non intelligunt, eos qui pinxerint conatos fuisse tale simulachrum repræsentare, quale nos ab ipsa natura depictum, in uelo intuemur: Vel si iuuat opera aliorum imitari, quòd ea firmiorẽ, quàm uiuentes patientiã ad se ostẽdendam præstent, malo mediocriter sculptã, quàm egregiè pictam rem imitãdam proponas. Nam ex pictis rebus, solum ad aliquã similitudinem referendam, manus assuefacimus. Ex rebus uerò sculptis, & similitudinem, & uera lumina deducere discimus. In quibus quidem luminibus colligendis, plurimum confert, pilis palpebrarũ aciem intuitus subopprimere, quò illic lumina subfusca

fuſca, & quaſi interciſione depicta uideantur. Ac fortaſſis conducet fingendo exerceri, quàm penniculo. Certior enim & facilior eſt ſculptura, quàm pictura. Neq; unquã erit quiſpiam qui rectè poſſit eam rem pingere, cuius omnes prominentias non cognoſcat. Prominentiæ uerò facilius reperiuntur ſculptura, quàm pictura. Etenim ſit hoc ad rem nõ mediocre argumentum, quod uidere liceat, quàm omni ferè in ætate mediocres aliquos fuiſſe ſculptores inuenias: pictores uerò penè nullos non irridendos, ac prorſus imperitos reperies. Deniq; ſine picturæ ſtudeas ſiue ſculpturæ, ſemper tibi proponendũ eſt elegans & ſingulare aliquod exemplar, quod & ſpectes & imiteris, in eoq; imitando diligẽtiam celeritati cõiunctã, ita adhiberi oportere cenſeo, ut nunquàm penniculum aut ſtilum ad opus admoueat pictor, quin prius mente, quid facturus, & quomodo id perfecturus ſit, optimè conſtitutum habeat. Tutius eſt enim

errores

errores mente leuare, quàm ex opere abradere. Tum etiam dum ex composito agere omnia cõsueuerimus, fit ut Asclepiodoro longè proniores artifices reddamur, quem quidem omniũ uelocissimũ pingendo fuisse ferunt. Nam reddit ad rem peragendã promptum, accinctum, expeditumq; ingenium, id quod exercitatiõe agitatum calet. Eaq; manus uelocissima sequitur, quam certa ingenij ratio duxerit. Si qui uerò sunt pigri artifices, hi profecto idcirco ita sunt, quòd lentè & morosè eam rem tentent, quam non prius menti suæ, studio perspicuã effecere. Dumq; inter eas erroris tenebras uersantur, meticulosi ac ueluti obcæcati penniculo, ut cæcus bacillo ignotas uias, & exitus, prætentant ac perquirũt. Ergo nunquàm nisi præuio ingenio, atq; eodem bene erudito, manũ ad opus admoueat. Sed cum sit summum pictoris opus historia, in qua quidem omnis rerũ copia & elegantia adesse debet, curandum est, ut

non modo

non modo hominē, uerum & equum & canem, & alia animātia, & res omnes uisu dignissimas, pulchrè pingere quoad per ingenium id liceat, discamus: quò uarietas & copia rerum, sine quibus nulla laudatur historia, in nostris rebus minimè desideretur. Magnum id quidem atq; uix ulli antiquorum concessum, ut omni in re non dico præstaret, sed uel mediocriter esset doctus, tamen omni studio enitendum censeo, ne nobis negligentia nostra, ea desint, quæ & laudem afferūt per magnam si assequantur, & uituperationē si negligantur. Nicias Atheniensis pictor, diligentissimè pinxit mulieres. At Zeusim muliebri in corpore pingendo, plurimum alijs præstitisse ferunt. Eraclides nauibus pingendis claruit. Serapion nequibat hominem pingere, cæteras planè res pulcherrimè pingebat. Dionysius nihil nisi hominē poterat. Alexander, is qui Pompeij por

ticum pinxit, quadrupedes omnes, maximeq; canes, egregiè faciebat. Aurelius, quòd semper amaret, solũ deas in earumq́; simulachris amatos uultus, exprimere gaudebat. Phydias in deorum maiestate demonstranda, quàm in hominum pulchritudine elaborabat. Euphranori dignitatem Heroum simulare cordi admodum erat, in eaq́; re cæteros antecelluit. Itaque cuiusq; non æqua facultas fuit. Proprias enim dotes natura singulis ingenijs elargita est, quibus non usque adeò contenti esse debemus, ut quid ultrà possimus intentatum relinquamus, sed & naturæ dotes, industria, studia atq; exercitio colendæ augendęq; sunt. Præterea nihil, quod ad laudem pertineat, negligẽtia prætermissum à nobis uideri debet. Cæterum cum historiam picturi sumus, prius diutius excogitabimus, quonam ordine, & quibus modis eam componere pulcherrimum sit. Modulosq; in chartis

chartis conijcientes, tum totam historiam, tum singulas eiusdem historiæ partes cõmentabimur, amicosq́; omnes, in ea re, consulemus. Deniq; omnia apud nos ita præmeditata esse elaborabimus, ut nihil in opere futurum sit, quod non optimè qua id sit parte, locandum, intelligamus. Quóue id certius teneamus, modulos in parallelos diuidere iuuabit, ut in publico opere cuncta, ueluti ex priuatis commentarijs, ducta suis sedibus collocentur. In opere uerò perficiendo, eam diligẽtiam adhibebimus, quæ sit coniuncta celeritati agendi, quam neq; tædium à prosequendo deterreat, neque cupiditas perficiendi præcipitet. Interlaxandus interdum negotij labor est, recreandusq́; animus, neque id agendum quod pleriq; faciunt, ut plura opera assu nant, hoc ordiantur, hæc inchoatum atq; imperfectum abijciant. Sed quæ cœperis opera, ea omni ex parte pfecta reddenda sunt.

Cuidam cum imaginẽ oſtenderet dicenti, hanc modo pinxi. Reſpondit Apelles: te quidem tacente id ſanè perſpicuum eſt, quin & miror, non plures huiuſcemodi abs te eſſe pictas. Vidi ego aliquos tum pictores atque ſculptores, tum Rhetores & Poëtas, ſi qui, noſtra ætate, aut Rhetores aut Poëtæ appellandi ſunt, flagranti ſtudio aliquod opus aggredi, qui poſtea dum ardor ille ingenĳ deferbuit, inchoatum ac rude opus deſerunt, nouaq́ꝫ cupiditate aliud agendi ad nouiſſima ſeſe conferunt: quos ego homines profecto uitupero. Nam omnis qui ſua poſteris grata, & accepta fore opera cupiunt, multo antè meditari opus oportet, quod multa diligentia perfectũ reddant. Siquidem non paucis in rebus ipſa diligentia grata, non minus eſt, quàm omne ingenium. Sed uitanda eſt ſuperflua illa, ut ita loquar, ſuperſtitio, eorum qui dum omni uitio ſua penitus carere, & nimis polita

polita esse uolunt, prius contritum opus uetustate efficiunt, quàm absolutum sit. Prothogenem soliti erant uituperare antiqui pictores, quòd nesciret manum à tabula amouere. Meritò id quidem: Nam conari sanè oportet, ut pro ingenij uiribus, quantum sat sit, diligentia rebus adhibeatur. Sed in omni re plus uelle quàm uel possis, uel deceat, pertinacis est ingenij non diligentis. Ergo moderata diligentia rebus adhibenda est, amicique consulendi sunt: quin & in ipso opere exequendo omnes passim spectatores recipiendi & audiendi sunt. Sic enim pictoris opus multitudini gratum futurum est. Ergo multitudinis censuram & iudicium tum non aspernetur, cum adhuc satisfacere opinionibus liceat. Apellem aiunt post tabulam solitum latitare, quò & uisentes liberius dicere, & ipse honestius uitia sui operis recitantes, audiret. Nostros ergo pictores palàm &

audire sæpius & rogare omnes quid sentiant uolo, quandoquidem id cum ad certas res, tum ad gratiam pictori aucupandam ualet. Nemo enim est qui non sibi decorum putet, suam in alienis laboribus sententiam proferre. Tum minimè uerendum est, ne uituperatorum & inuidorum iudicium laudibus pictoris quicquàm possit decerpere. Perspicua enim ac celeberrima est pictoris laus, dicacemq; testem ipsum bene pictum opus habet. Ergo omnis audiat, secumq; ipse rem prius pensitet atque emendet. Deinde cum omnes audierit, peritioribus pareat. Hæc habui quæ de pictura his commentarijs referrẽ. Ea si eiusmodi sunt ut pictoribus cõmodum atq; utilitatem aliquam afferant, hoc potissimũ laborum meorũ præmium expecto, ut faciem meam in suis historijs pingant, quò illos memores beneficij, & gratos esse, ac me artis studiosum fuisse posteris prædicent. Si uerò expe-
ctationi-

ctationibus eorum minimè satisfeci, non tamen, quod tantã aggredi rem ausi fuerimus, uituperent. Nam si, quod laudis est conari, id perficere nostrum ingenium nequiuit, meminerint tamen solere in maximis rebus laudi esse id uoluisse quod difficillimum esset. Aderunt fortasse qui nostra uitia emendent, & in hac præstantissima & dignissima re, longè magis quàm nos possint esse pictoribus adiumento, quos ego si qui futuri sint, etiam atq; etiã precor, ut hoc munus alacri animo ac prompto suscipiant, in quo & ipsi ingeniũ exerceãt suum, & hanc nobilissimam artem excultissimam reddant. Nos tamen hanc palmam præripuisse ad uoluptatem ducimus, quandoquidẽ primi fuerimus, qui hãc artem subtilissimã literis mandare studuerimus. Quod quidem sanè difficillimũ incœptũ, si pro expectatione legentiũ perficere nequiuimus, in eo natura magis, quàm nos incul-

panda eſt, quæ hanc legem rebus impoſuiſſe uiſa eſt, ut nulla ſit ars, quæ non à mendoſis admodum initijs exordium ſumpſerit. Simul enim ortum atque perfectum nihil eſſe aiunt. Qui uerò nos ſequentur, ſi qui aderunt, ſtudio & ingenio, quàm nos, præſtantiores, hi fortaſſe artem picturæ perfectam atq; abſolutam reddent.

FINIS.

ERRATA.

Fol. 23.*lin.* 22.*lege affiret*.24.7.*audiant*.46.3.*ſi Phydiæ*.48.16.*cõmendatum*.50.19 *Alij* 40.*dies habent*.64.*quot*.69.1.*philoſophum*. 72.: *pugilum* 80. 15.*lege caput : ut cuiq; plus* . Lege *etiam ubiq; parellelos pro parellelos*.

INDEX OMNIVM EORVM,

quæ in hisce tribus Libris notatu digna uisa sunt diligentißimus.

Cœlestis

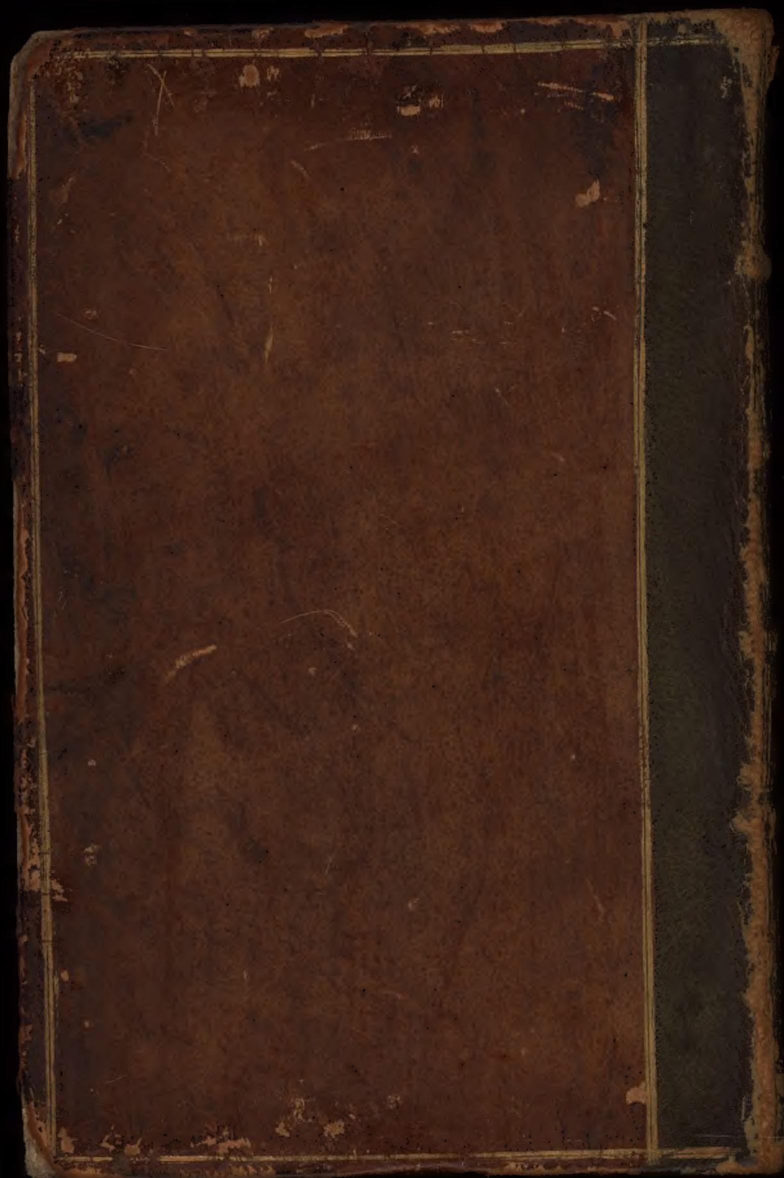
Geometria

Nauis

Pictori

FINIS.

DE